

222 zprávy '83

KRAJSKÉHO
VLASTIVĚDNÉHO MUZEA
V OLOMOUCI

Milada P í s k o v á

OLOMOUCKÉ MUZEJNICTVÍ NA PRAHU SOCIALISTICKÉ VÝSTAVBY

V roce 1883 založila v Olomouci pokroková česká inteligence, vedená profesory Slovanského gymnázia Vincencem Praskem a Janem Havelkou, Muzejní spolek olomoucký, který vybudoval první české muzeum na Moravě. Vlastenecký spolek muzejní, jak byl nadále tento spolek nazýván, prošel dlouholetým vývojem, vytvořil základ muzejní tradice v Olomouci, přispěl významně k rozvoji české kultury na Moravě a zasahoval i do celonárodního kulturního a vědeckého života; existoval v Olomouci téměř sedmdesát let.¹

Po osvobození ČSR Sovětskou armádou v roce 1945, v období budování lidově demokratického státu a nástupu socialistické výstavby se podstatně změnily podmínky pro vědeckou a kulturní práci. Stát postupně převzal řízení a správu všech kulturních a vědeckých institucí, včetně muzeí a muzejních spolků. Muzejní a vlastivědná práce dostala předpoklady pro kvalitativně vyšší úroveň. Práce nadšených dobrovolníků byla nahrazována činností kvalifikovaných odborníků; pro socialistické muzejnictví se stala základní charakteristikou plánovitost, vědeckost a systematičnost.

Krajské muzeum v Olomouci, které vzniklo roku 1951 sloučením olomouckých muzeí,² bylo prvním stupněm ve vývoji muzea nového typu, jež vedle tradičních a specificky muzejních funkcí realizuje vědeckou a osvětovou činnost a aktivně se podílí na budování socialistické společnosti, a to nejen odbornou a výzkumnou působností, ale především tím, že pomáhá vytvářet a vychovávat nového člověka.

Československé muzejnictví v padesátých letech hledalo a prošazovalo nové formy práce, připravoval se muzejní zákon a reorganizovala muzejní síť. Zásadní změnou v samé podstatě muzejní práce je v této době nový pohled na muzejní a vlastivědnou činnost, požadavek marxisticko-leninského přístupu. Základním článkem v muzejní síti byla krajská muzea, jejichž rozsah a obsah působnosti byl dán charakteristikou kraje, jeho potřebami a významem v celostátním dění. Všechna ale bez rozdílu měla plnit vědeckou, lidovévýchovnou, publikační, odborně technickou a organizační funkci.

Činnost Krajského muzea v Olomouci³ byla organizována podle vědních disciplín ve dvou odborech: přírodovědeckém a společenskovědním. Vedoucí odboru společenských věd byl současně ředitelem muzea, přitom spravoval jedno odborné oddělení a tzv. sekci M, která měla na starosti technickou stránku muzejní činnosti, osvětových akcí, výstav apod. Vedoucí odboru přírodních věd odpovídal za činnost odboru, spravoval příslušné odborné oddělení a řídil tzv. sekci P, která zajišťovala výzkumnou činnost celého ústavu. Jednotlivá oddělení muzea byla obsazena odbornými silami, většinou s vysokoškolskou kvalifikací. K muzeu byly přičleněny dále krajská galerie a zoologická a botanická zahrada.

Velký důraz od počátku socialistického muzejnictví byl kladen na výzkumnou a průzkumnou činnost muzea, která se stala konkrétním dokladem zapojení muzea do socialistického budování. Muzejní pracovníci, zejména z odboru přírod-

ních věd, konali terénní výzkumy pro potřeby průmyslu a poskytovali odborné expertízy. Výrazem angažovaného postoje pracovníků Krajského muzea byla také jejich účast na sezónních pracích v zemědělství a výpomoc při stavbě nové budovy KNV. V muzeu byla založena organizace Revolučního odborového hnutí, pracovníci si zvyšovali své politické znalosti studiem literatury i pravidelnými referáty formou tzv. desetiminutovek.

Ve výstavnické činnosti byla jednou z prvních akcí výstava Se Sovětskou armádou na stráži míru, k výročí založení KSČ připravilo muzeum putovní výstavu 30 let KSČ, z níž materiál se stal základem nového oddělení dějin dělnického hnutí.

Pracovníci muzea navázali již v prvním roce činnosti Krajského muzea úzkou spoluprací s Palackého univerzitou. Členové historického ústavu a ústavu pro historickou vlastivědu PU převzali patronát nad oddělením dějin dělnického hnutí, oddělením historické vlastivědy a oddělením zemědělství a průmyslu. Rektorka PU prof. dr. Jiřina Otáhalová-Popelová i další učitelé a vědečtí pracovníci se zúčastňovali pracovních porad, konferencí aj. akcí muzea. Muzejní pracovníci získávali zkušenosti a navazovali kontakty s ostatními muzei v republice, navštěvovali příbuzná pracoviště a sami pak poskytovali metodickou i praktickou pomoc menším muzeím v Olomouckém kraji. V rámci odboru společenských věd působila také poradna závodním kronikářům.

Jedním z hlavních úkolů muzejní činnosti v tomto období byla plánovitá přeměna a přehodnocení sbírek s cílem vytvořit muzejní expozice jako základnu vzdělávací a osvětové praxe vysoké odborné, politické, kulturní a estetické úrovně. Vybudováním účelných a přehledných depozitářů se mělo muzeum přeměnit ze skladiště památek na živou společenskou instituci.

Vedle kádru odborných pracovníků, zaměstnanců muzea, si vytvářelo Krajské muzeum síť dobrovolných spolupracovníků, kde se uplatnila i řada bývalých členů VSMO; velký důraz byl kladen na podchycení zájmu a spolupráci mládeže.

Informace o své činnosti a výsledky odborné práce publikovali pracovníci muzea ve Zprávách KMO a KVK,⁴ propagační a popularizační články uveřejňovali ponejvíce v olomoucké Stráži lidu.

V roce 1952 byly na základě usnesení rady KNV přiřčeny ke Krajskému muzeu další kulturní instituce, a to zámek v Náměšti na Hané, zámecké lesnicko-lovecké muzeum v Úsově, hvězdárna v Olomouci, ornitologická stanice v Přerově. Tím vznikla složitější organizace, jejíž rozsah a činnost přesahovaly rámec Krajského muzea, a proto rada KNV rozhodla, že muzeum ponese nové jméno — Studijní a lidovýchovní ústav kraje Olomouckého, zkratkou SLUKO.⁵ Současně se změnil i název muzejního časopisu na Zprávy SLUKO.⁶ Studijní a lidovýchovní ústav kraje Olomouckého plnil funkci krajského vlastivědného ústavu. Třebaže v něm byla sloučena zařízení dosti různorodá, těžiště jeho činnosti spočívalo v muzejní práci. Když roku 1952 došlo k reorganizaci muzejní sítě a vznikla okresní muzea, SLUKO byl pověřen odborným a ideovým dohledem nad všemi muzei v kraji.

V polovině padesátých let, když byly základní organizační záležitosti SLUKO vyřešeny, zaměřila se činnost této instituce na odbornou výchovu kádrů, především na venkovských pracovištích, a na přípravu nových muzejních expozic.

K dalším změnám v organizaci kulturně osvětových pracovišť došlo v Olomouci v roce 1956. Krajské vlastivědné muzeum (1956—1958) řídilo muzea Olomouckého kraje včetně hradů, zámků a jeskyní.⁷ Plán práce tohoto ústavu byl sestaven na období pěti let, mezi hlavní úkoly zahrnoval péči o sbírky, dokumentaci kraje, budování expozic a výstav, vědecký výzkum, vydávání publikací, osvětovou činnost, metodickou práci, péči o odborný a politický růst muzejních pracovníků. KVM se aktivně zapojilo do přípravy nového muzejního zákona. Na stránkách Zpráv KVM průběžně probíhala rozsáhlá diskuse o nejrůznějších muzejních problémech, často zde byly ostře kritizovány i ústřední instituce, jako ministerstvo kultury, Kabinet muzejní a vlastivědné práce.⁸ Odrážely se zde podněty, návrhy

a zkušenosti z přípravy expozic, stejně jako teoretické diskuse a uplatňování jejich závěrů v praxi.

Dne 12. května 1957 otevřelo Krajské vlastivědné muzeum v Olomouci dva sály v nové muzejní budově na náměstí Republiky: velký výstavní sál, ve kterém byla dočasně umístěna expozice zoologických sbírek a přednáškový a koncertní sál. V listopadu téhož roku byly zpřístupněny první části dlouhodobých expozic KVM, které zachycovaly historii kraje od dob feudalismu až do současnosti.⁹ V rámci přípravy těchto expozic zorganizovalo vedení muzea veřejnou diskusi, které se zúčastnili zástupci muzeí z celé republiky. Vysoce byla hodnocena olomoucká koncepce oddělení výstavby socialismu, jako zajímavý a průkopnický pokus zpracování nejnovější historie. V roce 1959 byla zpřístupněna první část historické expozice nazvaná Právěk a časná doba dějinná Olomoucka.

Vývoj olomouckého muzea v 50. letech plně ohránil situaci v československém muzejnictví. Ve snaze zkvalitnit muzejní a kulturní činnost se hledaly cesty a způsob rozvržení úkolů pomocí různých organizačních forem. Přes řadu technických problémů, nedostatků a potíží se podařilo vytvořit základy socialistického muzea, které koncem 50. a počátkem 60. let patřilo k nejaktivnějším a nejprůbojnějším v ČSR. Organizační forma vlastivědného ústavu se v Olomouckém kraji plně osvědčila, a proto v roce 1960, kdy došlo k reorganizaci krajského zřízení a Olomouc se stala okresním městem, olomoucké muzeum (od roku 1960 Vlastivědný ústav v Olomouci) zůstalo nadále krajským zařízením.

Šedesátá léta představují v novodobé historii olomouckého muzejnictví období vyvržené profesionální činnosti. Muzeum se stalo organizátorem široké vlastivědné práce, vykazovalo rozsáhlou vědeckou, popularizační i politickovýchovnou aktivitu, bylo po řadu let metodickým centrem muzejní práce na střední a severní Moravě. Nová instituce, kterou Vlastivědný ústav v Olomouci představoval, sdružovala všechna muzea olomouckého okresu, některé státní hrady a zámky (Bouzov, Úsov, Náměšť na H., Javorník), jeskyně Severomoravského kraje. Olomoucké muzeum bylo rozčleněno na 4 odbory:¹⁰ odbor společenských věd, přírodních věd, ekonomický a galerii výtvarných umění. Nejsložitější strukturu měl odbor společenských věd, který v roce 1960 zahrnoval 14 sbírkových fondů a řídil činnost šesti venkovních zařízení. Odbor přírodních věd tvořila tři odborná oddělení, a to mineralogické, botanické a zoologické, preparátorská dílna, speleologická četa a pět venkovních zařízení. Ekonomický odbor zajišťoval technický provoz muzea a obstarával hospodářské záležitosti. Samostatnou jednotkou na úrovni odboru byla galerie výtvarných umění, umístěná až do roku 1976 v nepříliš vhodném prostředí bývalé německé střelnice na Hynaisově ulici č. 13. Měla tři oddělení, vytvořená podle charakteru sbírek: obrazy, plastiku a grafiku. Muzea ve Šternberku, Uničově a Litovli byla postupně reorganizována na specializovaná pracoviště. Ve Šternberku bylo budováno muzeum hodin, v Litovli národopisná expozice. V Uničově bylo plánováno a připravováno geografické muzeum.¹¹ Vlastivědný ústav v Olomouci řídil rovněž činnost památkové péče a ochrany přírody,¹² a to nejen pro okres Olomouc, ale i Bruntál, Přerov a Šumperk.

Prvořadým úkolem všech muzejních pracovníků v tomto období bylo zpracování sbírkových předmětů a uspořádání sbírek na základě moderních požadavků muzejní praxe, dokončení reinstalace expozic. Muzeum plnilo vedle funkcí odborných a osvětových také významnou úlohu v politickovýchovné činnosti. Rok 1960 byl rokem 15. výročí osvobození Československa Sovětskou armádou a Vlastivědný ústav připravil k oslavám výročí bohatý program. Uspořádal cyklus šestnácti přednášek, otevřel tři nové muzejní expozice, a to v zámku Jánský vrch u Javorníku ve Slezsku, v muzeu v Bruntále, byla zpřístupněna další část trvalé expozice olomouckého muzea — Neživá příroda. Expozice byly připravovány ve spolupráci s předními československými odborníky, pracovníky Národního muzea v Praze, ČSAV, Kabinetem pro muzejní a vlastivědnou práci.¹³ K významnému výročí byly

zaměřeny také výstavy 15 let výtvarného umění v Olomouckém kraji a 15 let na cestě k socialismu. Vedle typicky muzejních akcí začíná VÚO v této době využívat i nově adaptovaných prostor bývalého kláštera klarisek k jiným kulturním příležitostem, jako např. k varhanním koncertům. Významnou akcí k výročí osvobození bylo rovněž zpřístupnění nových prostor Javoříčských jeskyní.⁴¹

Prezentaci muzejních sbírek formou expozic a výstav předcházela systematická práce ve sbírkových fondech, reorganizace v tom smyslu, aby odpovídaly požadavkům kladeným na moderní a vědecké zpracování muzejního materiálu. Všechny sbírky byly postupně nově evidovány formou základní evidence, na kterou navazovala evidence druhého stupně, katalogizace. Vedle činnosti tradičních sbírkových oddělení se rozvíjely nové formy práce, hledaly se nové cesty v dokumentaci současného dění. Oddělení nejnovějších dějin olomouckého muzea, které spravoval v počátcích jeden odborný pracovník spolu s literárním archívem, oddělením odboje a oddělením průmyslu a řemesel dohromady, spolupracovalo velmi aktivně s katedrou historie filozofické fakulty Univerzity Palackého. V roce 1960 zahájila obě pracoviště společný výzkum mládežnických brigád socialistické práce na Olomoucku z hlediska dokumentace současnosti. Rozvoj muzejní práce ve VÚO probíhal nejen v součinnosti s kulturními a vědeckými institucemi Severomoravského kraje a celé ČSSR, ale byly navazovány styky i se zahraničím, zejména formou mezinárodní výměny publikací a při realizaci výstav (např. v září 1960 probíhala v olomouckém muzeu výstava Velká německá selská válka, připravená ve spolupráci s Muzeem německých dějin v Berlíně).

Rok 1961 byl rokem rekordního počtu výstav ve VÚO. V olomouckém muzeu a galerii bylo v tomto roce instalováno 29 výstav, z nichž nejvýznamnější byla výstava k výročí založení KSČ, nazvaná 40 vítězných let; příspěvkem k propagaci rozvoje socialistického budování byla výstava Automatizace a nová technika průmyslu. Většina tehdejších výstav byla připravena z vlastních sbírkových fondů. O tom, jak intenzivně hledalo muzeum cesty k návštěvníkovi, jak se snažilo podchylovat zájem veřejnosti o svou činnost, jak rozvíjelo a propagovalo socialistickou kulturu, svědčí i ta skutečnost, že v tomto roce bylo připraveno třicet menších putovních výstav, zaměřených ke zmíněnému výročí KSČ. Prudkému vzrůstu kulturně osvětové činnosti odpovídá i vyšší počet přednášek k rámci tzv. Muzejních čtvrtků (celkem 19) a uskutečnění devíti varhanních koncertů.

Při VÚO pracovalo pět zájmových kroužků pro dospělé, muzeum zavádělo do své činnosti také nové formy práce s mládeží, jejím smyslem bylo získávání budoucích spolupracovníků, prohlubování sepětí muzejní činnosti s životem socialistické společnosti. V roce 1961 zorganizoval VÚO ve spolupráci s Domem pionýrů a mládeže v Olomouci vlastivědnou pionýrskou expedici na Čertových kamenech u České Vsi (okr. Šumperk), které se zúčastnilo 40 dětí. Nad akcí, která trvala měsíc, převzaly patronát Třinecké železářny, závod Řetězárna Česká Ves a místní vojenský útvar. Výsledkem expedice, jejíž náplň organizovalo a zajišťovalo sedm pracovníků VÚO, bylo nejen rozšíření znalostí mládeže o přírodě, vlastivědě a historii kraje, metodách muzejní práce v terénu, ale byly pořízeny i nové sbírky, z nichž část byla předána po skončení expedice Domu pionýrů a mládeže v Olomouci.

Důležitým předpokladem úspěšné činnosti VÚO bylo přiměřené personální vybavení pracoviště. V tomto směru kladlo vedení VÚO i nadřízené orgány důraz na získání a vyškolení mladých odborníků se středoškolským i vysokoškolským vzděláním. Opět se prokázala prospěšnost spolupráce olomouckého muzea s Univerzitou Palackého, konkrétně s katedrou historie filozofické fakulty, která v letech 1963–1965 uspořádala pro své posluchače ve spolupráci s Vlastivědným ústavem v Olomouci a Moravským muzeem v Brně čtyřsemestrový kurs muzejnictví, který se stal předchůdcem systematické výuky muzeologie v Československu na vysokoškolské úrovni.

Neméně významným předpokladem bylo zajištění materiální. Roku 1959 přidělil

ONV v Olomouci muzeu budovu staré olomoucké univerzity v Denisově ulici č. 30, určenou pro depozitáře, pracovny a dílny. Ve sklepních prostorách pod sousedním kostelem P. Marie Sněžné bylo upraveno lapidárium.

Podle nové muzejní koncepce zvýrazňoval VÚO ve své činnosti péči o sbírky jako základnu veškeré muzejní činnosti. Na sběr, konzervaci a evidenci sbírkových předmětů byly kladeny mimořádné nároky. Vyvrcholením práce celého štábu pracovníků v tomto směru pak bylo vědecké zpracování sbírek formou katalogů a prezentace formou expozic, výstav a publikací. Muzejní expozice, budované na dobu deseti let, předkládaly návštěvníkům výběr sbírek, zpracovaný podle nejprogresivnějších zásad muzejní a osvětové práce. Roku 1965 byla instalována v olomouckém muzeu expozice kapitalismu a socialismu.¹⁵ Součástí slavnostního otevření expozic, hodnocených v té době jako nejlepších v ČSSR, byl celostátní seminář o muzejní práci s mezinárodní účastí.

Souběžnou formou zpřístupňování muzejních sbírek se staly krátkodobé výstavy, připravované všemi odděleními VÚO. V letech 1969–1970 bylo pořádáno v olomouckém muzeu průměrně dvanáct výstav ročně. Některé byly zpracovány jako putovní a po instalaci v Olomouci převezeny do dalších muzeí v okrese. Vlastivědný ústav naopak přejímal úspěšné výstavy jiných, zejména pražských a brněnských muzeí. Tato praxe významně přispěla i k rozvoji spolupráce s olomouckými kulturními institucemi, častými spolupřáteli, muzejních akcí. Při přípravě expozic a výstav z vlastních zdrojů spolupracoval VÚO se Státním archívem, pobočkou v Olomouci, Okresním archívem v Olomouci, Divadlem Oldřicha Stibora, Okresním kulturním střediskem v Olomouci, Státní vědeckou knihovnou, Vzornou okresní knihovnou v Olomouci i s LŠU Žerotín. Z mimoolomouckých ústavů byla navázána spolupráce s Památkem národního písemnictví v Praze, Národním muzeem v Praze, Moravským muzeem v Brně, Slezským muzeem v Opavě a dalšími. Ke každé muzejní expozici, a také k některým krátkodobým výstavám, vydával VÚO katalogy. Převážnou část krátkodobých výstav tvořily výstavy se společenskovo-vědní tematikou. Velký zájem návštěvníků budily pravidelně národopisné výstavy, jako např. Česká současná dřevěná hračka (1962), Olomoucká a šternberská keramika (1963), České lidové pověry (1963), Kraslice a velikononoční zvyky (1966), Indiáni a Eskymáci (1966), Lidové umění na Hané (1966), Hranická keramika (1968). Novinkou ve výstavní činnosti byly výstavy archívních dokumentů, pořádané ve spolupráci s olomouckými archívy obvykle k významným politickým výročím: roku 1966 Letáky a tisk — účinná zbraň v rukou KSČ, dále Československo-sovětské vztahy (1967), Střední a severní Morava v letech 1945 až 1948 (1968).

Budování stálých muzejních expozic v tomto období bylo dovršeno otevřením archeologického oddílu — Pravěk Olomoucka (1966) a přírodopisné expozice Zvířena střední a severní Moravy (1968). Muzeum tak poskytovalo návštěvníkovi ucelený přehled o historii regionu od pravěku až po současnost. V přírodovědné oblasti byly expozice řešeny tematicky. Neživá příroda podávala přehled o geologickém vývoji oblasti, druhá expozice o přírodním prostředí a zvířené regionu.

Další významnou složkou činnosti pracovníků muzea byla vědeckovýzkumná práce, organizovaná se zaměřením na soustavné zdokonalování práce muzejní. Vedle plánovitého výzkumu regionu, jehož cílem bylo systematické doplňování a zkvalitňování sbírkových fondů, podíleli se pracovníci muzea i na řešení vědeckovýzkumných úkolů celostátního významu, VÚO spolupracoval např. v roce 1962 na soupisu antických památek, který organizovala katedra starověké kultury filozofické fakulty Univerzity J. E. Purkyně v Brně. V roce 1962 byl zahájen dlouhodobý archeologický výzkum Kartouzky v Dolanech, kterého se pravidelně zúčastňovali studenti filozofické fakulty UP, později i studenti olomouckých středních škol. Roku 1968 bylo započato se záchranným archeologickým výzkumem hradu Tepence (Jívová), prováděným v kooperaci s Archeologickým ústavem ČSAV, pobočkou v Brně.

Pro výměnu zkušeností, navazování kontaktů a prohlubování znalostí mělo zásadní význam pořádání odborných konferencí, sympozií a setkání na celostátní i mezinárodní úrovni. Roku 1962 uspořádal VÚO ve spolupráci s Univerzitou Palackého a Čs. biologickou společností při ČSAV konferenci o hygieně vodních nádrží. Kabinet muzejní a vlastivědné práce při Národním muzeu v Praze pořádá každoročně tzv. Muzeologické dny, které se staly tribunou pro výměnu zkušeností muzejních pracovníků z celé ČSSR; roku 1965 se konaly v Olomouci. V roce 1966 se uskutečnila v olomouckém muzeu první přehlídka vědeckých a populárněvědních filmů nazvaná Academia film Olomouc, jejímž cílem bylo umožnit konfrontaci tvorby vědeckých a populárně vědeckých filmů s odborným i laickým publikem, přispět k lepšímu využití filmů ve vědeckém výzkumu, při výuce a rozšiřování vědeckých poznatků. Vlastivědný ústav jako spolupořadatel přispěl ke zdárnému průběhu tohoto celostátního festivalu, který se stal během dalších let v Olomouci tradicí.

Publikační činnost VÚO záležela ve vydávání periodického časopisu Zprávy VÚO a malých sborníků nazvaných Práce odboru společenských a přírodních věd,¹⁶ v nichž se odrážela především činnost pracovníků muzea; častými přispěvateli byli také pracovníci Univerzity Palackého a členové zájmových kroužků muzea. Byly vydávány katalogy k expozicím a výstavám, propagační tisky, cizojazyčné texty k expozicím na hradech a zámcích i ostatních zařízeních VÚO.¹⁷

Součástí úspěšné popularizační a osvětové činnosti VÚO bylo podchycení zájmu dobrovolných spolupracovníků muzea, zájemců o muzejní práci, kteří se sdružovali v zájmových kroužcích při jednotlivých odděleních VÚO. Vedle kroužků pro dospělé pracoval při VÚO v letech 1965–1973 historický kroužek mládeže. Muzeum si tímto způsobem získávalo okruh spolupracovníků a zároveň propagátorů své činnosti. Zájmové kroužky byly pravidelně hodnoceny na pracovních poradách muzea (vedoucími kroužků byli většinou odborní pracovníci muzea), informace o jejich činnosti zveřejňovány v muzejním časopise. Koncem 60. let vyvstala potřeba koordinovat zájmovou činnost a postavit ji organizačně i odborně na vyšší úroveň. Začaly se hledat nové formy spolupráce v této oblasti, porovnávat zkušenosti z praxe ostatních muzeí. Návrh na řešení vyšel z porady předsedů muzejních kroužků s vedením VÚO, která se konala dne 29. dubna 1968. Zde bylo navrženo, aby se při Vlastivědném ústavu v Olomouci obnovila muzejní společnost. VÚO vypracoval provolání k veřejnosti, ve kterém oznamuje obnovení muzejního spolku a nastiňuje v něm hlavní principy jeho činnosti, zaměřené na podporu a rozvoj vlastivědné práce na střední Moravě. Za první úkol muzejního spolku bylo stanoveno vydávání spolkového časopisu i dalších vědeckých prací s regionální tematikou, podpora badatelské a publikační činnosti. V tomto směru měl připravovaný spolek nejvýrazněji navázat na činnost bývalého Vlasteneckého spolku muzejního, na jeho pokrokové tradice. V květnu roku 1968 začal pracovat přípravný výbor spolku, projednal návrh stanov a připravil ustavující zasedání. Vlastivědná společnost muzejní v Olomouci pak byla ustavena dne 25. února 1969.¹⁸ Její činnost vymezují stanovy, schválené rozhodnutím Severomoravského KNV v Ostravě 24. října 1968. Společnost si stanoví za cíl sdružovat osoby, které se chtějí aktivně podílet na jakémkoliv úseku regionální badatelské práce, spolupracovat při odborných úkolech Vlastivědného ústavu v Olomouci, pomáhat rozvíjet spolupráci s dalšími kulturními institucemi a muzejními spolky v Československu i zahraničí, zveřejňovat různými formami poznatky a výsledky svého bádání. V oblasti publikační činnosti vydávat vlastní časopis a jiné publikace v souladu s posláním VSMO, udílet ceny pro podporu badatelské a publikační činnosti. Obvod působnosti muzejní společnosti byl vymezen územím Severomoravského kraje, sídlem je Olomouc. Členem VSMO může být každý československý občan, který je ochoten podílet se na jejích akcích, případně i instituce a ústavy. Členství bylo rozlišeno do pěti kategorií: čestné členy jmenuje výroční členská schůze na základě návrhu výboru VSMO. Nejpočetnější

skupinu tvoří členové činní (přispívající), další členové dopisující, kolektivní členství sledovalo upevnění spolupráce s kulturními a vědeckými institucemi. Kategorie přispívajících členů měla umožnit podílet se na činnosti VSMO lidem, kteří se aktivně do činnosti VSMO zapojit nemohli, ale sledovali její činnost a zajímali se o ni. K právům člena VSMO patří účastnit se akcí spolku, a to i se svými hosty, volit funkcionáře VSMO a být volen do těchto funkcí, vyjadřovat se k činnosti spolku, dostávat za sníženou cenu veškeré spolkové publikace, studovat ve sbírkových fondech olomouckého muzea. Povinností členů je napomáhat činnosti VSMO, dodržovat její stanovy a usnesení členské schůze, řádně platit stanovený roční příspěvek, účastnit se výročních členských schůzí VSMO a ohlašovat výboru veškeré osobní změny. Finanční prostředky, potřebné pro svou činnost, měla VSMO získávat z členských příspěvků, vydaných publikací, z výtěžků svých akcí, z darů, odkazů a dotací.

Nejvyšším orgánem VSMO je výroční členská schůze, svolávaná výborem alespoň jedenkrát za rok. V období mezi členskými schůzemi řídí VSMO patnáctičlenný výbor, volený na dobu tří let, přičemž každým rokem se mění třetina členů. Výbor volí ze svého středu předsednictvo, a to předsedu, dva místopředsedy, jednatele a hospodáře. Členem výboru je pravidelně zástupce olomouckého muzea. Na dobu dvou let volí výroční členská schůze tříčlennou dozorní radu, jejíž povinností je kontrolovat hospodaření VSMO. Výbor stanoví redaktory, zodpovědné za ediční činnost VSMO.

V prvním roce činnosti řešila Vlastivědná společnost muzejní především organizační problémy své existence. Postupně byly zakládány jednotlivé sekce, redakční rada shromažďovala příspěvky pro první čísla spolkového časopisu. Obrátila se k veřejnosti s prohlášením o připravovaném Časopisu Vlastivědné společnosti muzejní, kde byly uvedeny základní údaje o náplni a zaměření časopisu, požadavky na případné přispěvatele, adresa redakce. První čísla Časopisu Vlastivědné společnosti muzejní vyšla v roce 1970. Zkrácená podoba názvu Časopis VSMO symbolicky navazuje na 219 čísel někdejšího Časopisu Vlasteneckého spolku muzejního. Vydavatelé, tj. Vlastivědná společnost muzejní a Vlastivědný ústav v Olomouci, původně plánovali, že Časopis bude vycházet ve dvou řadách: přírodovědné a společenskovední. Touto formou ale vyšel pouze první ročník. Třebaže první dvě čísla Časopisu VSMO byla veřejností přijata velmi příznivě, nepodařilo se během roku vydat jeho další číslo a VSMO byla odňata registrace. Další dvě čísla spolkového časopisu vyšla pod názvem Sborník Vlastivědné společnosti muzejní v Olomouci, od roku 1977 vychází pod názvem Středisko. Vzhledem k technickým potížím při vydávání spolkového časopisu a potřebě pružně informovat členskou základnu o činnosti VSMO rozhodl výbor VSMO vydávat čtvrtletně Zpravodaj VSMO.¹⁹

Těžiště činnosti Vlastivědné společnosti muzejní v Olomouci tkví v práci jednotlivých sekcí. Roku 1969, kdy měla VSMO 458 členů, pracovalo deset sekcí, od roku 1980 vzrostl jejich počet na 13.

Biologická sekce pořádá odborné i populárněvědné přednášky z oborů biologie, botaniky, zoologie, entomologie, ochrany přírody, organizuje mykologické vycházky a zájezdy. Zřídila v Olomouci mykologickou poradnu, která po celý rok poskytuje veřejnosti odborné expertízy, propaguje svou činnost a přispívá k názornému poučení houbařů výstavkami ve vývěsní skříňce, umístěné poblíž budovy muzea v Denisově ulici. Kaktusářská sekce spolupracuje úzce se Svazem českých kaktusářů, společně vydávají neperiodickou publikaci Fričiana. Členové sekce se scházejí jedenkrát za měsíc na přednáškách a zájezdech, organizují odborné diskuse, zúčastňují se celostátních sjezdů kaktusářů, pořádaných každoročně v Praze.

Geologická sekce vedle přednášek a exkurzí organizuje sběr nerostů v terénu, zúčastňuje se burz mineralogů, např. roku 1978 v Hradci Králové.

Historická sekce pořádá přednášky zejména ke starším obdobím českosloven-

ských dějin, exkurze do zajímavých historických lokalit, seznamuje své členy se specializovanými historickými pracovišti. V roce 1978 se vyčlenila z historické sekce další sekce, nazvaná Historická Olomouc, která se bezprostředně zapojila do brigády na rekonstrukci národní kulturní památky Přemyslovský palác.

Numismatická sekce spolupracuje v přednáškové činnosti s pobočkou Čs. numismatické společnosti. V roce 1972 připravili členové obou společností oslavy 50. výročí numismatické práce v Olomouci, uspořádali výstavku ze sbírek svých členů. V olomouckém muzeu zorganizovali seriál odborných přednášek, na nichž referovali přední českoslovenští odborníci. Předseda sekce R. Pospíšil vystavoval roku 1972 část svých sbírek na mezinárodní výstavě ve Wodzislawi v Polsku, kde získal v silné mezinárodní konkurenci třetí místo. Téhož roku se podílela sekce na přípravě Numismatických dnů v Olomouci, k významným jubileím vydává pamětní medaile.

Sekce dějin lékařství patří k nejpružnějším. Na pravidelné organizační schůze navazují odborné přednášky, doprovázené výstavkami literatury a obrazovým materiálem.

Činnost sekce Přátelé starých hodin je úzce spjata s činností Muzea hodin ve Šternberku. Byla založena r. 1970 na výstavě hodin ve šternberském muzeu. Její členové se podíleli na přípravě a instalaci výstavy historických hodin v Olomouci roku 1972, spolupracovali na přípravě stálé expozice hodin v objektu státního hradu Šternberk. Vydávala samostatný časopis Zprávy PSH, ve kterém byly vedle organizačních a členských záležitostí publikovány odborné články z historie a techniky hodinářství.

Sekce dějin umění byla založena v roce 1975. Za dlouhodobý úkol si stanovila vypracovat průvodce výtvarnými dějinami města Olomouce. Vydala řadu publikací, pořádá setkání s olomouckými výtvarníky, spolupracovala na oslavách výročí Karla IV. v roce 1978, připravila literárně hudební večer v olomouckém muzeu.

Archeologická sekce popularizuje nové poznatky o pravěku a časně době dějinné formou přednášek a besed. Pořádá také exkurze do terénu, které jsou velmi přitažlivé i pro širší veřejnost.

Národopisná sekce organizuje přednášky o lidovém umění, exkurze s národopisnou tematikou a večery národopisných filmů.

Sekce Slovanského gymnázia vznikla s předsevzetím soustavně zpracovávat historii středního školství v Olomouci. Sbírá památky, vztahující se k historii olomouckého Slovanského gymnázia, předává je k odbornému zpracování a uložení Krajskému vlastivědnému muzeu. Vede a doplňuje adresář bývalých žáků Slovanského gymnázia. V roce 1972 vydala k 105. výročí založení této školy sborník Gaudeamus.

Fotografická sekce uskutečňuje každoročně členské výstavy, ke kterým se váží odborné semináře, pořádá samostatné výstavy svých členů, obesílá výstavy v zahraničí (např. roku 1971 zaslal 120 snímků do Montaubanu ve Francii). Její členové se účastní úspěšně celostátních i mezinárodních přehlídek, výstav a soutěží. V roce 1971 reprezentovala ČSSR z pověření Ústředního domu lidové umělecké tvořivosti na mezinárodní přehlídce fotoklubů Europafoto.

Každá sekce VSMO si volí ze svého středu předsedu, který řídí přípravu všech akcí, sestavuje návrh plánu práce a informuje o činnosti sekce jednak výbor VSMO, jednak členstvo spolku formou pravidelných informací ve Zpravodaji VSMO. V roce 1980 byla nejpočetnější sekce biologická (114 členů), mezi neaktivnější patřila sekce historická, dějin umění a fotografická.

Veškerá činnost Vlastivědné společnosti muzejní se rozvíjí v souladu s působností olomouckých kulturních institucí. Snaží se přispívat k rozvoji socialistické kultury, reagovat na potřeby současné společnosti. V těsné spolupráci s Krajským vlastivědným muzeem v Olomouci se aktivně podílí na výchově a kulturním rozvoji socialistického člověka.

V letech 1968—1969, kdy naši společnost zasáhla vážná společenská krize, došlo k některým pravičáckým projevům také na půdě olomouckého muzea. Nutno však říci, že tyto projevy, i když vycházely od vedoucích představitelů muzea, nezasáhly v podstatě základy muzejní činnosti. Dokladem toho jsou realizované výstavy vysoké odborné úrovně, např. Morava v životě a díle Petra Bezruče (1968), Střední a severní Morava v letech 1945—1948 (1968), Mihai Eminescu (ve spolupráci s Památníkem národního písemnictví a Muzeem rumunské literatury v Bukurešti 1969), z nichž žádná nebyla zneužita proti socialistickému vývoji u nás.

V období konsolidace došlo k podstatným změnám ve vedení Vlastivědného ústavu v Olomouci, upevnila se vedoucí úloha KSČ, pracovní kolektiv byl posílen mladými kádry.

V 70. letech pokračovalo muzeum v započatých výzkumných úkolech (Kartouzka v Dolanech, archeologický výzkum v Holici, na Dómském návrší, na Tepenci), pozornost se obrací ke zpracovávání sbírkových předmětů. Roku 1975 byla instalována v podhradí státního hradu ve Šternberku specializovaná expozice historických hodin, která názorně předváděla vývoj časoměrných přístrojů od nejstarších dob až do současnosti. Součástí tohoto oddělení olomouckého muzea byla rozsáhlá studijní sbírka, určená pro badatelské účely. Muzeum hodin ve Šternberku bylo koncipováno v souladu s nejmodernějšími požadavky, kladenými na muzejní činnost. Mělo být vybaveno speciální dílnou, místností pro tematické výstavy, studijními depozitáři. Z původního plánu ale byla realizována, z technických a finančních důvodů, jen první etapa.

V roce 1975 se VUO zapojil aktivně do oslav 30. výročí osvobození ČSR Sovětskou armádou, uspořádal výstavu Cestou přátelství; příspěvkem k XV. sjezdu KSČ byl cyklus přednášek, zaměřený na historii KSČ a dělnického hnutí.

V roce 1979 došlo k reorganizaci muzejní sítě v Severomoravském kraji, byly zrušeny vlastivědné ústavy, aby byla dodržena jednotná koncepce muzeí v ČSSR. Olomoucký vlastivědný ústav byl přejmenován na Krajské vlastivědné muzeum.²⁰ Jedním z prvních kroků nové instituce bylo uzavření dohody s Univerzitou Palackého o spolupráci,²¹ která sleduje spojení teorie s praxí a realizaci co nejúžšího sepětí školy se životem. Tato oboustranně prospěšná dohoda a její úspěšná realizace je předpokladem dalšího zkvalitnění odborné a osvětové činnosti muzea, dnes vyspělé kulturní instituce, která významně přispívá k rozvoji socialistické kultury.

P o z n á m k y :

¹ Návrh na rozejití VSMO byl podán na mimořádné valné schůzi spolku 20. listopadu 1951. Zde byla rovněž zvolena likvidační komise, která realizovala předání muzejních sbírek a majetku VSMO během r. 1952 Krajskému muzeu v Olomouci a ukončila svou činnost dne 11. 10. 1952 podepsáním závěrečného protokolu. Tím bylo splněno usnesení valné schůze VSMO a spolek přestal existovat.

² Městského muzea v Olomouci (dříve Muzea hl. m. Olomouce) a Muzea VSMO.

³ Viz příloha 1.

⁴ Zprávy KMO a KVK začalo vydávat Krajské muzeum v Olomouci s Krajskou výzkumnou komisí v Olomouci v srpnu 1951, vyšlo celkem 5 čísel. Přehled periodických publikací olomouckého muzea v l. 1951—1954 je uveden ve Zprávách KVM, r. 1956, č. 67.

⁵ Viz příloha 2.

⁶ Zprávy SLUKO vycházely v letech 1952—1955.

⁷ KVM mělo 2 základní odbory; odbor přírodních věd zahrnoval oddělení mineralogie a petrografie, geologie a palentologie, oddělení krasového výzkumu, botaniky, zoologie, geografie. Odbor věd o společnosti měl 16 oddělení: oddělení archeologické, historie feudalismu, národopisu, zemědělství, uměleckého průmyslu, numismatické oddělení, oddělení vojenství, historie lékařství a lékárnictví, olomuciana, lapidárium, sbírku map, oddělení kapitalismu a dělnického hnutí, socialistické výstavy, knihovnu, fotodílnu, útvar instalací a expozic.

⁸ Viz Zprávy KVM, r. 1956, č. 59, 60, 61 atd.

⁹ Viz: J o c h m a n n, V.: Posouzení tematické struktury KVM Olomouc. Zprávy, r. 1957, č. 70, s. 36—38.

¹⁰ Viz příloha 3.

¹¹ Exponáty vybrané pro geografické muzeum byly uplatněny v olomouckém muzeu v expozici matematické geografie. Plán geografického muzea v Uničově nebyl realizován.

¹² Středisko památkové péče a ochrany přírody v Olomouci bylo zřízeno jako samostatná instituce v roce 1964.

¹³ Např. V. Pubal, dr. J. Špět, J. Beneš, akad. J. Poulík, dr. J. Hájek ad.

¹⁴ Dne 25. 5. 1980.

¹⁵ Olomoucko za kapitalismu (1848–1945), Olomoucko v období budování socialismu (1945 až 1965).

¹⁶ První číslo Zpráv VÚO vyšlo v červenci 1960, v návaznosti na předchozí Zprávy KVS mělo číslo 87. Práce odboru společenských a přírodních věd vychází od roku 1963.

¹⁷ Např. Burian, V.: Olomoucko za feudalismu. Olomouc 1963, 30 s. Trapl, M. a kol.: Expozice Olomoucko v letech 1848–1948. Nedat., 38 s. Vlastivědný ústav Olomouc. Olomouc 1964, nestr.

¹⁸ Viz agenda jednatele VSMO, zápis ze schůze VSMO 25. 2. 1969.

¹⁹ První číslo Zpravodaje Vlastivědné společnosti muzejní při Vlastivědném ústavu v Olomouci vyšlo v roce 1972.

²⁰ Výnosem Rady KNV v Ostravě ze dne 13. 6. 1978, č. j. 516/26.

²¹ Dohoda o spolupráci s UP byla uzavřena dne 22. 1. 1981.

Prameny a literatura

Agenda jednatele Vlastivědné společnosti muzejní v Olomouci za léta 1969–1980.

Sbírkový fond VSMO. Archiv KVM v Olomouci, sg. 24.

Časopis VSMO, r. 1884–1950.

Zprávy KMO a KVK, r. 1951.

Zprávy SLUKO, r. 1952–1955.

Zprávy KVM, r. 1956–1959.

Zprávy VÚO, r. 1960–1977.

Bartocho, R.: Na závěr činnosti VSMO. Časopis VSMO r. 60 (1), č. 2–3, s. 141–148.

Beneš, J.: Statistický přehled o činnosti muzeí za rok 1959. Zprávy Kabinetu muzejní a vlastivědné práce, 1960, č. 2, s. 26–28.

Denkstein, V.: Diskuse o muzeích. ČNM CXX (1951), s. 56–59.

Denkstein, V.: Hlavní úkoly muzeí po XI. sjezdu KSČ. Muzejní práce IV, 1958, s. 5–31.

Hálová-Jahodová, C.: Naše muzea 1945–1955. ČNM CXXV (1958), s. 119–120.

Jochman, V.: Vývoj muzejnictví v Olomouckém kraji 1945–1956. Ročenka muzeí Olomouckého kraje, 1 (1955), s. 9–29.

Kanyza, J.: Muzea Olomouckého kraje 1945–1955. Ročenka muzeí Olomouckého kraje, 1 (1955), s. 30–44.

Kanyza, J.: Vlastivědná práce KVM v Olomouci. Muzejní práce II (1957), s. 16–34.

Kanyza, J.: Zpráva o muzejnictví v Olomouckém kraji (1945–1955). ČSN CXXIV (1955), s. 114–118.

Neustupný, J.: Česká muzeologie 1945–1955. ČNM XXXIV (1955), s. 177–188.

Program československého muzejnictva. Múzeum, r. 1964, č. 3, s. 1–3.

Pubal, V.: Muzea a galerie v ČSR. Praha 1970, 252 s.

Skutíl, J.: 70 let prvního českého muzea na Moravě. Stráž lidu r. 9 (1953), č. 103, 18. 12 1953.

125 let olomouckého muzejnictví. Sborník VSMO, r. 62 (3), s. 98–107.

Špět, J.: Bibliographia museologica 1818–1967. Praha 1968, 255 s.

Špět, J.: Bibliografie muzeologické literatury za léta 1965–1967. Praha 1970, 186 s.

Tuček, K.: 10 let českého muzejnictví. ČNM, CXXVI (1957), s. 82–86.

Tuček, K.: Otázka dalšího trvání muzejních spolků. ČNM, CXX (1951), s. 166–167.

Tuček, K.: Práce muzeí v osvobozené vlasti. Naše vlast, III (1955), s. 71–73.

Tuček, K.: Program vlastivědných muzeí. ČNM, CXVII (1948), s. 112–114.

Tuček, K.: Stanovisko Mezinárodní muzejní rady (ICOM) k některým současným muzeologickým otázkám. Muzejní práce, 1957, s. 90–113.

Zákon ze dne 9. července 1959 o muzeích a galeriích. Zprávy Kabinetu muzejní a vlastivědné práce, 1959, č. 4, s. 3–21.

Zásady dalšího rozvoje muzejní a vlastivědné práce. Zprávy Kabinetu muzejní a vlastivědné práce, 1959, č. 3, s. 3–21.

П р í л о х а č. 1

Organizační schéma KMO (r. 1951)

Ředitelství KMO

odbor přírodních věd: sekce M, oddělení geologie, oddělení krasové, oddělení geografie, oddělení botanické, oddělení zoologie

knihovna

odbor věd o společnosti: sekce P, oddělení historicko-vlastivědné, oddělení průmyslu a zemědělství, oddělení dělnického hnutí, oddělení numismatické, oddělení prehistorie, oddělení vojenské, oddělení národopisné

galerie

Zoologická a botanická zahrada

П р í л о х а č. 2

Organizační schéma SLUKO (r. 1952)

Ředitelství SLUKO

Krajské muzeum Olomouc, knihovna SLUKO, Krajská galerie a Dům umění, zámek Náměšť na Hané, muzeum Úsov, Zoo a botanická zahrada Olomouc, Krajská hvězdárna Olomouc, Ornitologická stanice Přerov, Ústav pro výzkum léčivých rostlin Velké Losiny.

П р í л о х а č. 3

Organizační schéma VÚO (r. 1960)

Ředitelství VÚO

odbor společenských věd: archeologie, národopis, knihovna, keramika, umělecký průmysl, numismatika, vojenství, olomuciana, archiv, dělnické hnutí, geografie, lapidárium, konzervační dílna, fotografická dílna, zámek Náměšť n. Hané, hrad Šternberk, hrad Bouzov, muzeum Litovel, muzeum Uničov

odbor přírodních věd: botanika, mineralogie, zoologie, speleologická četa, preparátorská dílna, zámek Úsov, arboretum Bílá Lhota, jeskyně Mladeč, jeskyně Javoříčko, jeskyně Na pomezí, jeskyně Zbrašov

ekonomický odbor:

účetárna, provoz, propagace

galerie VÚ: obrazy, plastiky, grafika

Оломоуцкй музей на пороге социалистического строительства

Резюме

После 1948 г. музей в Оломоуце стал на путь нового развития. Его управление взяло на себя народно-демократическое государство, которое создало условия для развития музея на качественно более высоком уровне. В место деятельности добровольных энтузиастов-любителей начинается планомерная работа специалистов, которые стали преобразовать коллекции на основе современных требований музейной практики, создавать новые экспозиции и развивать широкую просветительную деятельность. В 1951—1960 гг. оломоуцкй музей превратился в культурный центр, который существенным образом содействовал развитию социалистической культуры.

K PŘIPRAVOVANÉMU KATALOGU ŠTERNBERSKÝCH POHLEDNIC Z OBDOBÍ „DLOUHÝCH ADRES“

Pohlednice jako autentický doklad geneze společnosti fixuje stav dokumentovaného fenoménu, jako prostředek vizuální informace vystupuje do popředí především svým rychlým způsobem komunikace, a to vždy relevantněji a pregnančněji než pouhá často redundantní verbální charakteristika. Uplatnění tohoto dnes již svébytného druhu grafické tvorby je široké a společensky oprávněné, zejména formou výstav, kdy komunikační působnost a vlastní percepční schopnost, respektive apercepce, je zvyšována komparativní instalací. Návštěvník srovnává jednotlivé exponáty ve vzájemné souvislosti a nechápe je pouze jako solitéry. Účinná je rovněž kontrastní instalace, kdy se srovnávají rozdílné vlastnosti, protikladné jevy apod. Kromě základní informační funkce mají tyto relikty působnost estetickou, etickou, historickou, z filokartistického hlediska zejména rekreativní atd. Sběr, uchovávání a využívání těchto ilustrovaných kronik doby, především z raného období jejich produkce, tj. z konce minulého století, je společensky závažný. V rámci komplexní dokumentace současnosti, kdy se v souladu s usnesením vlády ČSR sbírají, zpracovávají, ukládají a společensky využívají dokumenty vydané po roce 1945,¹ je však nutno zaměřit pozornost i na retrospektivní zpracování pohlednic jako specifické produkce společenské objednávky.

Připravovaný katalog *Šternberské konfrontace* představuje soubor starých pohlednic vydaných ve Šternberku do roku 1905. Z filokartistického hlediska jde o období tzv. „dlouhých adres“, končící v letech 1904–1905.²

Publikace tak navazuje na katalog starých olomouckých pohlednic.³ Jejím posláním není nostalgická reminiscence na „staré zašlé časy“, ale jak již vyplývá z názvu, jde o přímou konfrontaci těchto ikonografických dokumentů se socialistickou současností. Svým celkovým pojetím se tak specificky spolupodílí na řešení resortního úkolu NM — R — 1/1 „*Výstavba rozvinuté socialistické společnosti a její historické souvislosti*“. Při zpracování katalogu bylo využito sbírek KVMO. Okr. archívu v Olomouci — pracoviště Šternberk, Slezského muzea v Opavě, fondu dokumentace MěstNV ve Šternberku a kolekcí soukromých sběratelů.

Na okraj několik úvodních slov k celkové charakteristice města v druhé polovině 19. století. V tomto období zde zpracovávalo len, bavlnu a hedvábí okolo 30 textilek, běliren a apretoven. Na textilní výrobě se podílelo několik tisíc domácích přadláků a tkalců z města a širokého okolí. Připomeňme, že v tomto průmyslovém městě, které se záhy stalo centrem koncentrace dělnictva, se v poměrně krátké době vystupňoval boj německého dělnického hnutí proti německým kapitalistům. V důsledku postupné stagnace textilní výroby byla počátkem roku 1870 postavena tabáková továrna. Šternberské dělnictvo slavilo svůj svátek práce již 1. května 1890 na Kiosku, a to za účasti více než 3000 pracujících. V roce 1899 se zde konal sjezd textilních zaměstnanců Moravy a ještě téhož roku zemská konference sociálně demokratické strany. Počátkem století si zdejší dělnictvo vybudovalo Dělnický dům. V tomto průmyslovém městě žilo v roce 1900 15 000 obyvatel. Celkový ráz Šternberka se výrazně změnil díky socialistické výstavbě po roce 1948. Stále rostoucí potřeby společnosti zajišťuje MěstNV jako orgán socialistické státní moci ve spolupráci se závody a podniky i složkami Národní fronty. Jen za minulé volební období bylo např. vybudováno nové obchodní středisko, školní stravovna s kapacitou 800 jídel, provedena nákladná přístavba

Gruss aus Sternberg (Moravia).

Šternberk, okr. Olomouc. Světlotisková pohlednice z období „dlouhých adres“ (pošt. razítko 24. 8. 1898), líc a rub. KVM Olomouc.

I. ZDŠ, dále se rozšiřuje rekreační oblast v Dolním Žlebu, v akci Z byl vybudován a zastřešen zimní stadion atd. V současném období je pozornost MěstNV zaměřena na realizaci rozsáhlé bytové výstavby.

Fotografická konfrontace uvedená v příloze katalogu dokumentuje současný stav vybraných lokalit, přesvědčivě a názorně dokladuje kvantitativní a kvalitativní změny, dosažené v období budování rozvinutého socialismu. Z vizuálního hlediska byl pro přímou konfrontaci se současnými záběry zvolen výběr jednozáběrových snímků z konce minulého a začátku tohoto století, třebaže převážnou část tehdejší dobové produkce prezentovaly montáže. V této souvislosti je na místě uvést, že jednotlivé snímky na montážních pohlednicích byly často využívány k výrobě pohlednic jednozáběrových. Z uvedeného logicky vyplývá, že používané negativy jsou mnohem staršího data než vlastní pohlednice. Produkci pohlednic tak již koncem minulého století ovlivnila fotografie konkurující profesionálním kreslířům a ilustrátorům. Dokonalé snímky lokalit splnily objektivní postulát suvenýrové funkce — kvalitně zobrazit esteticky typické momenty objektu a krajiny — a současně vnesly do pohlednicové produkce dokumentární a reportážní prvky, zachycující každodenní život společnosti v nejrůznějších podobách. Samostatnou kapitolu této oblasti tvoří historie spolupráce fotografů s nakladateli. Na montážích se snímky dobově charakteristickými svým výtvarným spojením v duchu secesního vegetativního dekoru nacházíme rovněž záběry blízkého okolí města, jako např. Dalova, Horního a Dolního Žlebu aj., třebaže pohlednice nesou jednotný název *Gruss aus Sternberg Mähren*. Základním vodítkem pro časové určení bylo datum poštovního razítka na adresní straně, dále pak datace uváděná na sdělení pod či vedle obrázku a průběžné číslování produkce, uváděné téměř všemi šternberskými nakladateli. Přímá datace se v tiráži nevyskytuje. Rovněž dobové etnografické prvky, charakteristické např. v produkci kroměřížského nakladatele J. Slováka, vydávajícího od roku 1897, zde zastoupeny nejsou. Dochovaný evidovaný soubor prezentuje nejstarší používané výrobní reprodukční techniky — litografii, světlotisk a knihtisk. Reliéfní pohlednice se v něm nevyskytují. Jeho převážná část byla vystavena na výstavě pohlednic k volbám 1981 „*Proměny Olomoucka*“⁴ a na výstavě „*Proměny Šternberska*“.⁵ Staré šternberské pohlednice tvoří rovněž nedílnou součást audiovizuální pomůcky k dějinám dělnického a komunistického hnutí na Šternbersku do roku 1921.⁶ Z hlediska popularizace dějin dělnického hnutí uvedeného regionu jsme vycházeli rovněž při zpracování seriálu statí otištěných pod názvem Staré šternberské pohlednice v olomoucké Stráži lidu.⁷ Populární forma sledovala současně záměr informovat širokou veřejnost o společenském významu sběru těchto dnes již historických dokumentů. Bibliografické citace o publikovaných statích jsou součástí popisu jednotlivých pohlednic.

Katalog je uspořádán podle tematických celků, a to od celkových záběrů, pořizovaných většinou od severu k jednotlivým ulicím a objektům. Jeho úvod tvoří stručná charakteristika nejstarší ikonografie města. Chronologie šternberských nakladatelů, vydávajících v letech 1897—1905, je následující: Augustin R. Hittschfeld, Ferdinand Pialek, Söhne, Karl Langer, Anton Popp, Otto Schwarz, Heinrich Gerber, Otto Kloss, Johann Krumpholz, Katholischen Volk Verein in Sternberk. Neidentifikována zůstala řada poškozených pohlednic. Nejpočetnější zastoupení dochovaného evidovaného souboru má produkce dvou nejstarších šternberských nakladatelů — Aug. R. Hittschfelda⁸ a Ferd. Pialka.⁹ Pohlednice vydávané firmou Ferd. Pialek, Söhne jsou průběžně číslovány — vyjma roku 1897, tj. počátečního období. Produkce těchto nakladatelů přesahovala rámec města i blízkého okolí. Tak např. Aug. R. Hittschfeld vydal v roce 1904 světlotiskovou pohlednici Sovince, Heinrich Gerber v roce 1905 světlotiskovou pohlednici Olomouce (*Felsenpartie im Michaeler Park*). Z přelomu století je ve sbírce pohlednic KVMO dochováno Hittschfeldovo leporelo světlotiskových snímků města Šternberka. Tyto autotypie byly většinou později využívány k výrobě pohlednic, o čemž dále

např. svědčí pohlednice šternberského hradu před jeho rekonstrukcí. Na sklonku minulého století byla ve Šternberku vydána řada kuriózních pohlednic, jejichž popis tvoří závěr katalogu.

Připravovaná publikace, která přispěje k poznání ikonografie města, vyjde v příštím roce v řadě Práce odboru spol. věd KVMO. Závěrem lze konstatovat, že staré pohlednice mohou být mnohdy zdrojem poučení i pro současnou tvorbu, která by měla kvalitně zobrazovat to, co je pro danou lokalitu charakteristické a jedinečné, a to tak, aby byla zvyšována jak hodnota dokumentární, tak estetická.

P o z n á m k y :

¹ Usnesení vlády ČSR ze dne 20. srpna 1980 č. 234 k zabezpečení komplexní dokumentace období výstavby socialismu v ČSR.

² V tomto období byl pro adresu určen pouze rub a sdělení se uvádělo na líci pod či vedle obrázku. Srov.: Dvě etapy ve vývoji pohlednic. Zpravodaj Klubu sběratelů pohlednic Orbis Pictus ZK ROH I. brněnské strojírný, 1978, č. 3, s. 3—4.

³ B u r i a n, Václav: Olomoucké pohlednice z 19. století. Olomouc, KVM 1981. 47 s., 32 obr. příl. Jako IV. část jsou připravovány doplňky.

⁴ Proměny Olomoucka. Katalog výstavy pohlednic k volbám 1981. Olomouc, KVM 1981. 31 s., 22 obr. příl. Blíže viz: K o l l m a n n, Vítězslav: K výstavbě pohlednic Proměny Olomoucka. Zprávy KVMO, 1982, č. 216, s. 1—4.

⁵ Výstava byla instalována v areálu šternberského hradu. Blíže viz: - v í k -: K výstavě pohlednic Proměny Šternberska. Stráž lidu, LXII, 1982, č. 65, s. 4.

⁶ K o l l m a n n, Vítězslav — P r u c e k, Josef: Audiovizuální regionální pomůcka. Zprávy KVMO, 1980, č. 204, s. 5—18.

⁷ Bibliografii článků Staré šternberské pohlednice publikovaných v olomoucké Stráži lidu viz in: K o l l m a n n, Vítězslav: Proměny Olomoucka. Zprávy KVMO, 1982, č. 216, s. 4.

⁸ Aug. R. Hitschfeld přišel do Šternberka ze Šumperka v r. 1881. Knihkupectví zřídil v pronajatých místnostech na dnešní ul. Stalinova 7. Ve městě založil půjčovnu knih, která měla koncem století přes 10 000 svazků.

⁹ Ferdinand Píalek se ve Šternverku uvádí jako tiskař a knihař již v r. 1886. Zřídil zde první knihkupectví. V r. 1875 získal oprávnění vést při knihařské živnosti a knihkupectví knihy o umění a hudebniny a obchod s psacími a kreslicími potřebami. Po jeho smrti byl dům (nám. 9. května 1) psán na vdovu Annu a syna Otta.

Antonín Schindler

Z HISTORIE HASIČŮ — POŽÁRNÍKŮ

Život dnešního moderního člověka se neobejde bez techniky. Technika dnes prakticky zasahuje do všech odvětví a stává se z části i tvůrcem našeho životního prostředí. Svou nesmírnou explozí ničí a ruší staré a buduje nové. Postupem času se přítomnost stává minulostí a dřívější způsob života často upadá v zapomnutí. Jen vzpomínky starých lidí ještě zachycují události doby, ve které žili, její zvyky a obyčeje a jen jejich vyprávění nebo záznamy umožňují rekonstrukci minulosti. Chci se zde zmínit o „profesi“, která se z minulosti sice do dnešních dnů zachovala, avšak v silně pozměněné, technicky naprosto jiné — dokonalejší formě a která tvoří dnes nedílnou součást našeho života — požárníctví. Vypukne-li dnes někde požár, stačí zvednout telefonní sluchátko, oznámit místo a event. velikost požáru a v nejkratší době se dostaví technicky skvěle vybavení požárníci, kteří se ujmou likvidace požáru. Přitom celkem o požáru mimo bezprostřední

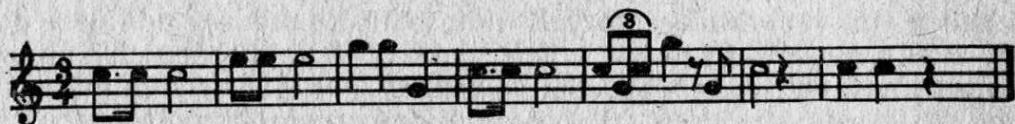
okolí nikdo neví a o velikých požárech se často dovíme až z tisku, rozhlasu nebo televize. Zatímco dnes zaměstnává naše vyspělá společnost ve všech větších centrech a městech profesionální — školené požárníky, vybavené nejmodernější technikou, kde stisknutím alarmového světla uvede dispečink celou tu dokonale fungující lidskou a technickou mašinerii do chodu, kde akční radius těchto jednotek pokryje i velký počet okolních obcí, vesnic, osad a pod., byla v minulosti většinou každá vesnice odkázána na vlastní tzv. hasičský sbor. Pro vysvětlení bych chtěl uvést, že šlo o sdružení, založené v podstatě na dobrovolnosti místních občanů, jak často uváděl i název — „Sbor dobrovolných hasičů v X. Y.“ Počet osazení sborů záviselo mimo velikost místa a nadšení obyvatel často ještě i na různých politických aspektech jednotlivých tehdy vládnoucích stran, v pohraničních oblastech zkomplikované často ještě i národnostní otázkou. Technické vybavení záviselo především na bohatosti vesnice a bylo podle toho více či méně „moderní“ — někdy šlo i o zcela obyčejné vybavení se stříkačkou na ruční pohon. Mimo-požární činnost sboru vegetovala v podstatě na spolkové bázi (s předsedou, místopředsedou, jednatelem atd.). Ve sboru vynikal funkčně muž, označován všeobecně jako trubač. Ten různými signály svolával hasiče do zbrojnice k požáru a fungoval také při požáru, kdy předem smluvenými signály (např. zda vodu pustit či zastavit atd.) napomáhal v organizování požárních zásahů. Záznam některých signálů v dosud nezpracované pozůstalosti Antonína Frela-Fröhlich a (KVMO, č. HD 50/2 FR) mě přivedl na myšlenku tyto zápisy publikovat; i když jistě v počtu obcí v našem státě jsou zde zveřejněné údaje „kapkou v moři“ činím tak proto, abych jednak zachytil dnes již neexistující požární signály, dále aby snad tento počín byl podnětem ke sběratelské činnosti v tomto směru na celém našem území.

Po vyhodnocení jednotlivých signálů jednotlivých hasičských sborů, znamenajících ve většině případů povel „Hasiči do sboru!“, jindy však i jiné povely (svolání na schůzi, povel „dej pozor!“ apod.) konstatuji, že jejich kvalita jistě byla přímo závislá na hudební vyspělosti samotného trubače. Hodnota signálů je však mj. také v tom, že v podstatě ve většině případů vycházejí z melodiky lidových písní, podtrhávají národnostní cítění tehdejších občanů a někdy podložený text pod signál čerpající opět z národní písně — sloužil z části jako pomocný materiál k lepšímu pamatování signálu (trubač mohl být při požáru — a často jistě i byl rozrušen, vždyť šlo o hodnoty mu jistě blízkých spoluobčanů a tu mu text pomohl k upřesnění notace). Po konzultaci této otázky se staršími požárníky a hasiči, jak se dodnes k tomu titulu hrdě hlásí a zejména se s. Antonínem Doleželem, předsedou OV SPO Olomouc, který sám ještě tuto éru pamatuje a prožil a kterému děkuji touto cestou za laskavé vysvětlení celé této problematiky, položil jsem mu na závěr naší rozmluvy tuto otázku: „Přál byste si, aby i dnes byl u útvaru trubač?“ — jeho odpověď vyzněla kladně, ale v zápětí s úsměvem dodal „...už by se asi dnes nikdo nenašel — trubačů bylo a je málo...“ Tak tedy „pro memoria“ záznamy některých signálů hasičských sborů:

Bohuslávky

Daskabát

Dolní Netčice

Dolní Újezd

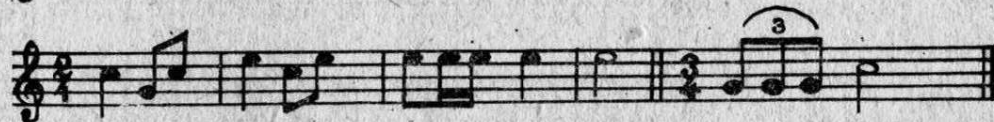
Horní Netčice

Jezernice¹

Kladníky²

Lazníčky³

Lazníky⁴

Lhota

Lipník n. B.

Loučka⁵

Osek

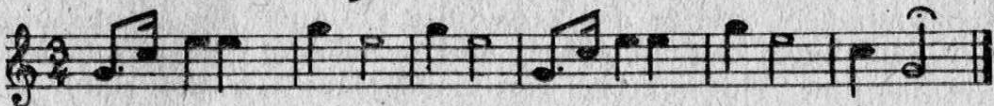
Podhoří

Radotín

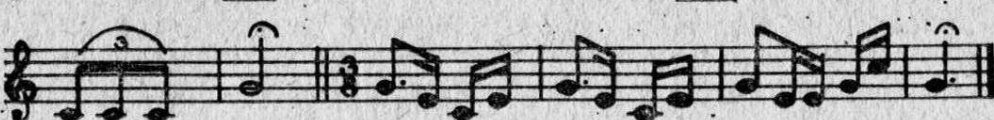
Radvanice

Skoky

Soběchleby

K JEDNOMU ZAPOMENUTÉMU JUBILEU

V literárním archívu Krajského vlastivědného muzea v Olomouci je uložena řada písemných pozůstalostí spisovatelů, literátů a kulturních pracovníků,¹ kteří v minulosti ovlivnili kulturní vývoj regionu a zasahovali i do celonárodního dění. Většina jejich jmen je dnešním čtenářům neznámá, jejich knihy často působí archaicky a staromilsky, ale přesto tito lidé vykonali ve své době kus užitečné práce a projdeme-li pozorně jejich literární odkaz, můžeme zde najít překvapivě moderní názory na kulturu, vzdělání i život vůbec. Jednou z takovýchto osobností je František Serafínský Procházka, kdysi uznávaný spisovatel, oblíbený a schopný redaktor, známý pražský kulturní činitel, který se narodil v Náměšti na Hané dne 15. ledna 1861.

Pro Procházkovu literární tvorbu je charakteristická úžasná pracovitost, příkladná činnost, vřelé vlastenectví a nesmírná láska k dětem. Jeho vlastní dětství nebylo příliš radostné. V pěti letech mu zemřela matka a nejsvětější vzpomínkou na toto období života mu zůstaly chvílky s dědečkem a babičkou, kteří mu vštěpovali lásku k rodnému kraji, vyprávěli pohádky a pověsti, zpívali písničky. Procházkův otec byl kovářem, zručným, vyhledávaným řemeslníkem, vesnickým samoukem, který dychtil po vědění, hodně četl, učil se cizím řečem. Svého syna vychovával prakticky, zároveň však vlastenecky. Poznal význam vzdělání pro život, proto mu chtěl umožnit studium na reálném gymnáziu. Podporoval synovy technické vlohy, ale ten nakonec složil zkoušku na Slovanské gymnázium v Olomouci, které bylo v 70. letech minulého století centrem českého kulturního a vědeckého ruchu ve městě. Studium na Slovanském gymnáziu podstatně ovlivnilo další Procházkův život. Mezi jeho učiteli zde byli Jan Ev. Kosina, Jan Havelka a Vincenc Prasek,² vynikající pedagogové a vychovatelé, ale také organizátoři spolkového života, vědeckého bádání a kulturního dění v poněmčelé Olomouci. Po maturitě (20. 7. 1881) vzhledem k tísnivým finančním poměrům doma odešel Fr. S. Procházka do arcibiskupského semináře. Po dvou letech však poznává, že povolání kněze se neslučuje s jeho představami o životě (zkušenosti ze semináře a náboženského prostředí vyústily později v rozhodnutí vystoupit z církve).³ Odchází do Prahy, kde na radu svého přítele Vítězslava Houdka⁴ upouští od původního plánu studovat matematiku a fyziku a zapisuje se na filozofickou fakultu, obor latina, řečtina a čeština, zabývá se studiem lidové písně. V Praze opět pociťuje bídu chudého studenta, žije z podpor studentských spolků.⁵ Skromné životní poměry však nezlomily Procházkovu odhodlání a chuť ke studiu. Jeho společenská a družná povaha ho přivedla k činnosti v řadě spolků, jako např. v Moravské besedě, byl předsedou studentského spolku Stálců, zpíval ve studentském kvartetu. Po absolvování fakulty (r. 1887) nastoupil místo výpomocného učitele v Praze-Strašnicích, později učil na Žižkově a ve Vršovicích. Aby získal pro svou učitelskou činnost plnou kvalifikaci, složil r. 1890 maturitu na učitelském ústavu v Praze. Učitelská dráha Fr. S. Procházky prohloubila jeho vztah k dětem, laskavý a citlivý přístup ke světu dětí je charakteristickým znakem celé jeho redaktorské a spisovatelské praxe.

Od r. 1891 se Fr. S. Procházka věnoval zcela literatuře. Nastoupil do redakce Vilímkova nakladatelství, převzal redakci *Mladého čtenáře*, ze kterého vytvořil přední časopis pro děti a mládež. R. 1901 byl zvolen knihovníkem v městské knihovně v Praze-Vinohradech (od r. 1913 byl jejím ředitelem), současně byl redaktorem České grafické společnosti Unie (1901–1934) a redigoval časopis *Zvon* (1913–1939).

Literární tvorba Fr. S. Procházky má své počátky již v době, kdy studoval na gymnáziu. V semináři napsal na motivy lidových pohádek báseň *Pohádka*, která získala cenu v literární soutěži Moravské besedy v Praze. Předseda literárního odboru Jan Herben zprostředkoval Procházce schůzku s Janem Nerudou a tomu se natolik zalíbila její národní tendence, že ji vydal r. 1885 ve 21. svazku *Poetických besed* pod názvem, který sám navrhl,⁶ *Píseň o Činu*. Jan Neruda rovněž rozmluvil Procházce jeho úmysl psát v hanáckém nářečí a nabádal ho k další tvorbě v duchu *Písně o Činu*. Viděl v něm nadějný talent českého básnictví, ale k další přímé spolupráci obou básníků v dalších letech již nedošlo. *Píseň o Činu* pokládal Fr. S. Procházka za jednu z nejvýznamnějších svých prací vůbec.⁷

Podstatnou a dodnes nejvýše hodnocenou část Procházkovy literární činnosti zaujímá tvorba pro mládež. V této oblasti uplatnil své organizační schopnosti, básnické nadání, překladatelské znalosti i pochopení a porozumění dětskému čtenáři. *Časopis Malý čtenář*, který redigoval téměř půlstoletí (od r. 1891 do roku 1939), patřil k oblíbené dětské četbě, která byla na vysoké odborné úrovni. Procházka soustředil kolem Malého čtenáře vynikající redakční kolektiv. Získal ke spolupráci významné české spisovatele (A. Jiráka, E. Krásnohorskou, J. V. Sládka, J. Vrchlického, K. V. Raise), přední ilustrátory a výtvarníky (M. Alše, A. Scheinera, H. Schweigra). Seznamoval děti s pracemi světových autorů (L. N. Tolstého, A. S. Puškina), vytvořil z Malého čtenáře vlastenecký a pokrokový časopis pro děti a mládež. V básnické tvorbě vycházel Procházka z lidové poezie, často se vracel k tematice pověstí a pohádek svého rodného kraje (*Král Ječmínek*, *Přástky*). Lidové pohádky považoval za přístupnou a hodnotnou formu literárního projevu, kterou lze rozvíjet estetické cítění člověka, vychovávat ho i vzdělávat. Svými písničkami, které byly mezi čtenáři velmi oblíbené, vyjadřoval lásku a úctu k lidu a domovu i své vlastenecké cítění (*Písničky*, *Hradčanské písničky*, *Písničky kovářova syna*). První verše s národní a náboženskou tematikou publikoval v brněnském *Obzoru* pod pseudonymem V. Lipín (během svého života používal více než dvacet uměleckých pseudonymů a šifer).⁸ Přispíval verši, prózami i epigramy do časopisů *Zlatá Praha*, *Humoristické listy*, *Národní listy*, psal kritické stati do *Zvonu*. Uspořádal řadu básnických analogií (*Česká lyra*, *Česká epika*), řídil vydávání spisů J. Zeyera a K. V. Raie, překládal z němčiny, francouzštiny a ruštiny.⁹ Na sto Procházkových písniček bylo zhudebněno předními českými skladateli (L. Janáček, J. B. Foerster, K. Kovařovic, V. Novák, J. Křička, V. Říhorský, Jar. Jeremiáš, I. Hurník).

Fr. S. Procházka vydal přes třicet básnických knih.¹⁰ Působil v četných spisovatelských organizacích, byl předsedou spolku spisovatelů Máj,¹¹ členem Svato-boru, Společnosti Jaroslava Vrchlického, Moravského kola spisovatelů. V Procházkově tvorbě, která časově obsáhla více než padesát let, bývá nejvýše hodnoceno období jeho vstupu do literatury, zdůrazňované patronací Jana Nerudy. V pozdějším věku je Procházka označován jako skeptický a nevrlý básník, který není s ničím spokojen a nechápe mladou generaci.¹² Sedmdesátiletý Fr. S. Procházka neměl rád měšťáckou politiku, stejně jako v mládí brojil proti politikaření, ale přitom sledoval veřejný život. Tvořil doslova až do své smrti a s vývojem událostí v předmnichovské republice ve 30. letech skutečně spokojen nebyl. Původně ideální Procházkovy představy o životě v samostatném státě vyústily v trpké rozčarování. Svědčí o tom řada nepublikovaných básní z básnickovy pozůstalosti, které ostře kritizují panství buržoazie a kapitálu (Kartely, Monopoly, Demokracie), v jiných se ozývá obava z nacismu (Souručenství, Tak jest, Konkordance).¹³

Dílo Fr. S. Procházky bylo oceněno již za jeho života. Roku 1913 byl za své literární zásluhy jmenován mimořádným, r. 1923 řádným členem České akademie. Jeho nejrozsáhlejší a dodnes hodnocená jako nejlepší epická báseň *Král Ječmínek*¹⁴ byla vyznamenána r. 1908 cenou České akademie, v r. 1919 bylo zahájeno vydávání sebraných spisů Fr. S. Procházky v Unii. Dnes je František S. Procházka počítán k významným představitelům literární realistické školy moravské, z jeho

odkazu je považována za nejhodnotnější redaktorská činnost a tvorba pro děti a mládež.¹⁵

Básníkovu písemnou pozůstalost předala veřejnosti jeho žena Marie Procházková již roku 1948, a to do Náměště na Hané, kde byla instalována v zámku pamětní síň Fr. S. Procházky. V roce 1971 byla pozůstalost využita při přípravě výstavy k 110. výročí básníkovy narození v olomouckém muzeu a převedena do sbírek literárního archívu Vlastivědného ústavu v Olomouci (dnes Krajského vlastivědného muzea). Druhou část pozůstalosti předala M. Procházková Památníku národního písemnictví v Praze. V souvislosti se 120. výročí básníkovy narození a v návaznosti na vydání pozůstalosti Fr. S. Procházky v Praze¹⁶ byla zpracována a připravena k vydání tiskem i část písemné pozůstalosti Fr. S. Procházky, uložená v Olomouci. Jejím nejvýznamnějším oddílem jsou rukopisy básnickových prací a rozsáhlá korespondence, která je cenným materiálem k dějinám české kultury v období posledního desetiletí minulého století až do 30. let století dvacátého.

Poznámky:

¹ Písková, M.: Seznam literárních pozůstalostí uložených v Archívu VÚO. Zprávy VÚO, 1969, č. 145, s. 10–11.

² Okresní archív v Olomouci, fond Slovanské gymnázium, sg. M-5-26.

³ Písemná pozůstalost Fr. S. Procházky, KVM Olomouc, sg. 32.

⁴ Nar. 27. 7. 1856 v Náměšti n. Hané, zemř. 1. 6. 1916 ve Vídni, pozdější politický a kulturní činitel.

⁵ Procházková, Fr. S.: Můj debut. Literární rozhledy 1927, s. 65–66.

⁶ Písemná pozůstalost Fr. S. Procházky, KVM Olomouc, sg. 32.

⁷ Písemná pozůstalost Fr. S. Procházky, KVM Olomouc, sg. 32.

⁸ Vopavil, J.: Slovník pseudonymů v české a slovenské literatuře. Praha 1973, s. 1095.

⁹ G. Hauptmanna, Tirso di Molivy, J. Verna, A. F. Prévosta, A. S. Puškina, L. N. Tolstého atd.

¹⁰ Bibliografie prací Fr. S. Procházky je uvedena ve Slovníku českých spisovatelů (Praha 1964) a v publikaci Fr. S. Procházka — člověk a dílo (Brno 1927).

¹¹ V letech 1929–1939.

¹² Kubka, Fr.: Na vlastní oči. Praha 1959, s. 15–18.

¹³ Písemná pozůstalost Fr. S. Procházky, KVM Olomouc, sg. 32.

¹⁴ Slovník českých spisovatelů, Praha 1964, s. 404–405.

¹⁵ Skalička, J.: Petr Bezruč a „hanácká pětka“. In: Frygickou čapku mám. Brno 1978, s. 159–161.

¹⁶ Bílek, K. a kol.: František S. Procházka [1861–1939]. Praha 1978, 86 s.

Prameny a literatura

Literární pozůstalost Františka S. Procházky (fragment). KVM Olomouc, sg. 32. Obzor. R. 1883.

Slovanské gymnázium. Okresní archív v Olomouci, sg. M-5-26.

Zvon. Beletristický týdeník. R. XXXI, č. 19.

Bílek, K. a kol.: František S. Procházka. Literární pozůstalost. Praha 1978, 86 s.

Kubka, Fr.: Na vlastní oči. Praha 1959, s. 15–18.

Ottův slovník naučný nové doby. Sv. III/2, heslo Máj.

Skalička, Jiří: Petr Bezruč a „hanácká pětka“. In: Frygickou čapku mám. Brno 1978, s. 156–162.

Skalička, Jiří: Úvodní slovo na zahájení literární výstavy Fr. S. Procházka dne 18. 2. 1971 v Olomouci. Rukopis, 6 s.

Slovník českých spisovatelů. Praha 1964, s. 404–405.

Slavík, Bedřich: Mládí básníka Fr. S. Procházky. Zvl. otisk z Časopisu VSMO, r. LII, č. 193–194, 29 s.

Veselý, Adolf: Fr. S. Procházka, člověk a dílo. Brno 1927, 44 s.

Резюме

К одному забытому юбилею

В литературном архиве Областного краеведческого музея в Оломоуце находится литературное наследство редактора и писателя Франтишека Серафин-

ского Прохазки, который родился в Намеши на Гане 15-ого января 1861 г. Его литературное творчество начинается уже во время учебы в оломоуцкой гимназии. Всего он издал 30 книг стихотворений. Самым известным является эпическое стихотворение Король Ечминек, произведение, удостоенное премии Чешской академии в 1908 г.

С современной точки зрения творчество Ф. С. Прохазки принадлежит к значительным произведениям литературной реалистической моравской школы. Самым ценным из его наследства считается его редакционная деятельность и творчество для детей и молодежи. Литературное наследство Ф. С. Прохазки, которое было обработано в связи с 120-ой годовщиной его рождения, ценным материалом к истории чешской культуры в 1890—1930 гг.

Věra Michnová

PŘÍSPĚVEK KE STUDIU SKLÁDACÍCH ZÁVAŽÍ 18. STOLETÍ

V našich muzejních sbírkách se občas setkáváme se soubory (častěji neúplnými či dokonce jen s ojedinělými kusy) mosazných, dokonale soustruhovaných misek, navzájem do sebe podivuhodně přesně zapadajících. Největší z nich bývá zdobena, opatřena víkem s uzávěrem a někdy — jde-li o těžší exempláře, i pohyblivým držadlem na způsob vědra. Již na první pohled jde o skvělý doklad technického mistrovství kovozpracujících řemeslníků 17. a 18. století, jejich mimořádné zručnosti a bohatých technologických znalostí; neboť vyváženost proporcí u dotyčných předmětů tvoří neoddělitelnou jednotu s jejich funkčním určením.

Ve všech těchto případech se jedná o tzv. skládací závaží¹ komole kuželovitého tvaru, vzácně pak se objevují exempláře se čtvercovou základnou, tedy v podobě jakési komolé pyramidy. Největší závaží opatřené víkem na pohyblivém závěsu funguje současně jako obal pro ostatní do něj vložené díly souboru. Obal sám (samozřejmě včetně rukojeti a závěsu) váží přesně polovinu hodnoty, jež je vyznačena shora na víku. Každý další díl je pak dvakrát tak těžký než díl menší po něm bezprostředně následující. Se zmenšujícím se průměrem jsou tedy závaží redukována i ve své hmotnosti a vytvářejí tak od nejtěžších po nejlehčí geometrickou řadu. Výjimkou jsou pouze poslední dva exempláře, které mají hmotnost stejnou, přičemž nejmenší závaží již nemá podobu misky, nýbrž komolého, plného kužele. Je-li tedy soubor na víku označen hodnotou 1 lb. W (tj. jedna libra vídeňské váhy), je posloupnost závaží následující:

1. — 16 lotů	6. — $\frac{1}{2}$ lotu = 2 kvintlíky
2. — 8 lotů	7. — 1 kvintlík
3. — 4 loty	8. — $\frac{1}{2}$ kvintlíku
4. — 2 loty	9. — $\frac{1}{4}$ kvintlíku
5. — 1 lot = 4 kvintlíky	10. — $\frac{1}{4}$ kvintlíku

Celý soubor je malým uměleckým dílem, neboť k aspektům technickým (vybudo-
vání celé sady na určitém matematickém váhovém principu) přistupují ještě hle-

diska estetická. Toto zdůraznění vnější výzdoby obalu je zvláště zřetelné v 17. století. Plášť největší misky bývá zdoben vyraženými řadami jednoduchých dekorativních prvků s rostlinnými a zvířecími motivy. Tyto jsou od sebe děleny průběžně obíhajícími plasticky zdůrazněnými žebry. Zvláště náročně bývá zpracováno víko. Nejčastěji se tu setkáváme s polopostavami figur lidí a zvířat, které člení umělecky ztvárněné ucho, pohybuující se ve dvou čepech. Důraz na plastickou výzdobu svých výrobků kladli řemeslníci ještě v časném 18. století. Druhá polovina věku a především 19. století jsou typické preferováním především účelnosti tohoto druhu v podstatě užitkového předmětu. Pozvolna mizí výtvarně pečlivě vypracované ucho a další zdobné prvky víka. Pouze sporadicky se objevuje výzdoba obalu v podobě vyraženého jednoduchého dekoru na plášti největšího závaží. Víko většinou člení tři souběžně přínýtované lišty, z nichž prostřední je prodloužena v závěr, jehož výzdoba také stále více ustupuje jednoduché účelnosti. Pravidlem se stává, že vlevo od závěru je umísťováno označení hmotnosti celého souboru a vpravo pak značka výrobce.

Co se týče 17. a počátku 18. století, nacházíme výrobce tohoto speciálního druhu závaží většinou jen mezi norimberskými kovo zpracujícími řemeslníky. Poněvadž ovšem závaží byla vyráběna podle cizích váhových systémů, nemají cejch Norimberka, ale místa, pro něž byly výrobky určeny.

Ve sbírkách olomouckého muzea se nachází několik kusů skládacích závaží. Mezi nimi vyniká sada původně představující celek o hmotnosti 8 liber, nyní jsou zastoupena pouze dochovaná závaží — čtyř, dvou, jedné a půl libry.² Na víku největšího dílu souboru se nalézá mistrovská značka norimberského původu v podobě pípy. Podle W. Stengela³ takovou značku užívali tito výrobci závaží:

- a) Albrecht Zickengeist (Ziegegeist) od roku 1667
- b) Johann Wolf Zickengeist v letech 1706—1721
- c) Georg Scherb do roku 1730.

Dalším řemeslníkem vlastním dotýčnou značku je výrobce svícnů Johann Erasmus Zimmermann, a to od roku 1765.

Poněvadž nejstarší letopočet vyražený na zkoumané části dochovaného souboru z olomouckého muzea je 1758, jde o uživatele, který již u Stengela podchycen není.

Další autor zabývající se mistrovskými značkami je K. M. C. Zevenboom.⁴ Vychází v podstatě ze Stengelova soupisu kovo zpracujících řemeslníků a také ve své tabulce uvádí i přehled oněch závaží s vyraženou pípu. V roce 1952 vydaná publikace van Borssuma-Buismana⁵ v mnohém Stengelovo dílo doplňuje a uvádí rovněž přehled značek a výrobců orientovaných na produkci „sluitgewichen“. Pípu uvádí pod číslem 47 a seznam řemeslníků se opět nemění. Jako poslední je uveden Georg Scherb, shodně se Stengelem opět jen do roku 1730. V tomto roce totiž dotýčný norimberský výrobce opouští znamení pípy a přechází ke značce nové — mořské panně, již opatřuje své výrobky.

Tato značka je doložitelná ve sbírkách olomouckého muzea na malých dukátových závažích z roku 1736. Největší z nich je označeno na víku vlevo od lišty číslicí 16 a značkou v podobě postavy panovníka s říšským jablkem a žezlem. Vpravo od zpevňovací lišty je pak vyražena jednak mistrovská značka (mořská panna s rukama nad hlavou) a jednak datující cejch 736. Sada není opět úplná; zbylé misky jsou opatřeny číslicemi 4, 2, 1 a poslední dva exempláře značeny nejsou.⁶

V seznamu norimberských řemeslníků značka mořské panny sice jmenována je, avšak chybí její vyobrazení. Nacházíme ji pouze u Zevenbooma,⁷ který ji přiřkl Georgu Scherbovi. Pokud se týče značky druhé — panovníka s jablkem a žezlem, ta se objevuje velmi často na menších závažích, ale vždy spolu ještě se značkou druhou. Podobnou situaci popisuje i B. Buismann, když píše: „nejmenší norimberské skládací závaží, které znám (ve sbírce fyzikální laboratoře v Leidenu) je označeno číslicí 16 a má jen poloviční velikost jako osmilotová závažíčka. Zde

máme co činit se závažím 16 kventlíků, což jsou přibližně 4 loty; ježto funt se v Norimberku dělil na 32 lotů nebo 128 kventlíků. Jako značku má toto závaží — císaře s žezlem a říšským jablkem, což je známá značka Stengelova na závažích, ačkoliv zde (myslí se v soupise) jméno výrobce není uvedeno. Protože zároveň s touto značkou nacházíme na závažích vyraženou mistrovskou značku — kalich, je význam této značky nejasný.⁸

Nelze s jistotou prohlásit o jaký druh skládacích závaží šlo. Co se týče značky „panovníka“, domnívám se, že se v obou uvedených případech jednalo o povinné kontrolní označení menších závaží (nebo určitého druhu, snad dukátových závaží) a jejich příslušnosti k říšskému městu Norimberku. Skládací dukátová závaží ovšem nevystupovala osamoceně, ale bývala součástí kazety mincovních vah a sloužila k rychlé kontrole správné hmotnosti v 18. století tak rozšířeného uher-ského dukátu.

Jmenovaná skládací závaží z 18. století nevyčerpávají ovšem všechny existující druhy tohoto sortimentu. Zvláštní skupinu — v našich sbírkách však zatím nezastoupených — tvoří tzv. Dormants čili „spící závaží“. Poněvadž sloužila jako váhový vzor při cejchování nově vyrobených závaží (nebo kontrole již užívaných), bývala jim věnována zvláštní péče a především se bdělo nad jejich možným opotřebením. Z tohoto důvodu bývala ukládána do zvláštních kožených pouzder opatřených zámky. V literatuře jsou také vzpomínána lékárenská skládací závaží,⁹ budovaná zřejmě na speciálním váhovém principu souvisejícím s jejich určením.

Skládací závaží byla — přes svou oblibu v celé Evropě — koncem 19. století, kdy i v jiných zemích pronikli řemeslníci do tajů technologie jejich výroby, postupně vytlačována z praxe a nahrazována novějšími druhy závaží a posléze i novějšími druhy vah.

P o z n á m k y :

¹ Nejprůběhavější název pro tento druh závaží zjišťujeme v němčině, a sice „Einsatzgewichte“ či „Einsetzungsgewichte“. Gramaticky a konec konců i fakticky nejvýstižnější by byl překlad „vkládací závaží“. Do české literatury byl však již zaveden termín „skládací“ (viz. Ladislav Dušek, Zavedení dolnorakouských měr a vah v Čechách, Historický sborník Ústecka 1971), a proto se ho v dalším přidržíme. Holandské označení „sluit“ nebo „pijlgewichten“, lze přeložit také jako „zavírací“ či „domečková“, francouzský název je pak „pile“ — např. pojmenování jednoho z nejstarších známých souborů závaží „Pile de Charlemagne“.

² Zjištěná hmotnost:

4 libry = 2234 g

2 libry = 1121 g

1 libra = 564 g

16 lotů (1/2 libry) — 278 g

Vídeňská obchodní libra v té době odpovídala asi 560,06 g. Nutno rovněž poznamenat že jednotlivá závaží jsou na své spodní straně upravována (zřejmě při precimentování přidáním olova).

³ Walter Stengel, Die Merkzeichen der Nürnberger Rotschmiede, Mitteilungen aus dem Germanischen Nationalmuseum, Jahrgang 1918 und 1919, str. 154.

⁴ K. M. C. Zevenboom, D. A. Wittop-Koning, Nederlandse Gewichten, Leiden 1953, str. 189. Značka „pípa“ je uvedena pod číslem 13, a nachází se na 1 Troyském funtu v majetku Hlavního ředitelství cejchování v Haagu.

⁵ G. A. van Borssum Buismann, Pijl-of sluitgewichten II., Jaarboek van het Koninklijk Nederlandsch Genootschap voor Munt-en Penningkunde, 39, 1952.

⁶ Závaží s číslem 8 = 27,770 g

4 = 13,882 g

2 = 6,944 g

1 = 3,467 g

neznačeno = 1,737 g

neznačeno = 0,867 g

S připočtením posledního chybějícího závaží, by celá sada odpovídala asi 55,119 g.

Hmotnost 1 dukátu = 3,49 g

⁷ Zevenboom, str. 243, tabulka č. 27

⁸ Borssum Buismann, str. 72.

⁹ Michel Henri, Messen über Zeit und Raum, 1965, str. 18.

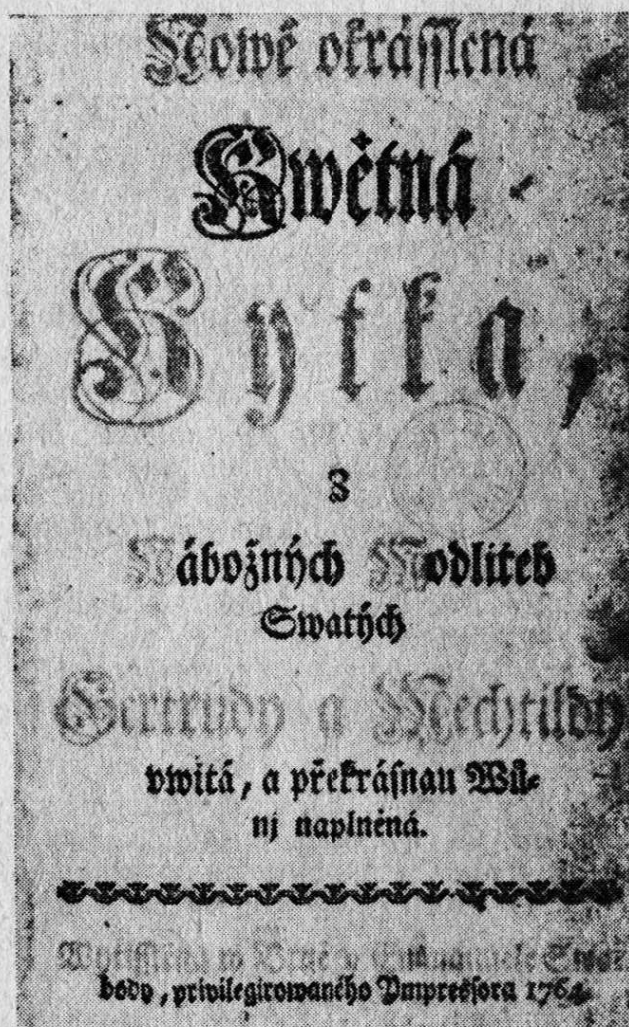
NEZNÁMÉ MORAVSKÉ STARÉ TISKY

Následujícím příspěvkem bych chtěl informovat odbornou i laickou veřejnost o nálezů několika starých tisků, které byly objeveny při revizi muzejní knihovny v Litovli. Tisky unikaly až dosud pozornosti odborníků. V soupisové literatuře knižní produkce minulých staletí zaznamenány nejsou.

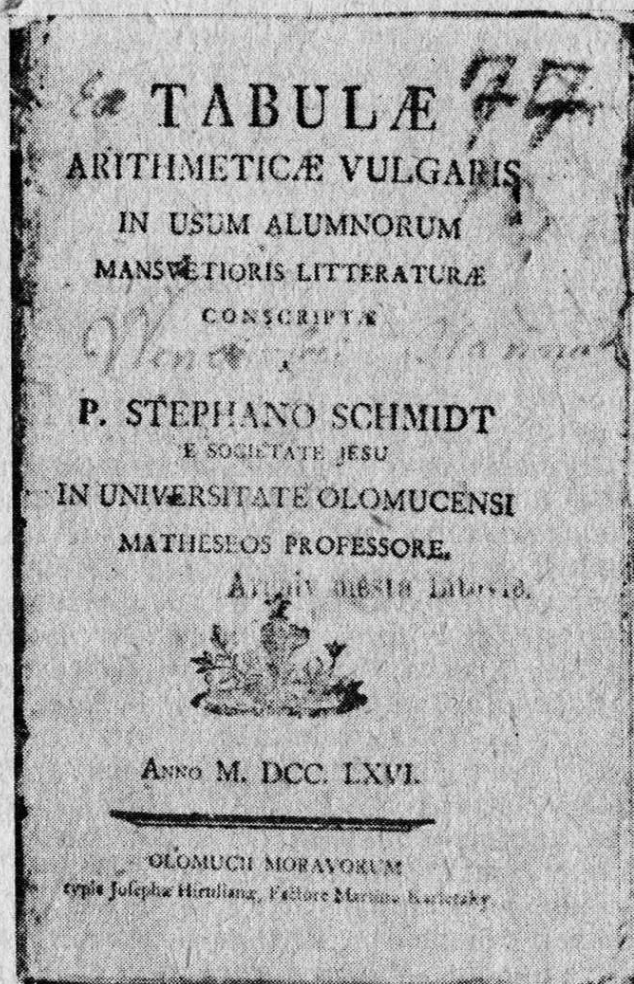
První, česky tištěný, pochází z dílny brněnského „privilegirowaného ympresora“ Emanuela Svobody [tiskl v letech 1752—1777]. Pro odbornou veřejnost uvádím úplný popis exempláře:¹

Inv. č. 45 412; st. sg. 2954

Nábožné Modlitby SS. Dwauch Sester Gertrudy, A Mechtildy, Aneb W nowé pěkně okrásslená Kwětná Kytka, A z wonného a wzáctného Kořenj wzdělaná. Totiž: Pobožné Rozgjmánj o Krystu Pánu s Desýti Letanyemi rozličnými Modlitbami

Předtitulní strana tisku Nábožné modlitby ss. dvouch sester..., Emanuel Svoboda, Brno 1764. KVM Olomouc. Snímek J. Schubert.

Titulní strana olomouckého tisku Tabulae arithmeticae vulgaris..., Olomouc 1766. KVM Olomouc. Snímek J. Schubert.

449

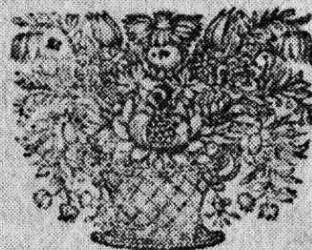
Extract, aneb Věstník
Od Jeho Svátosti Papežské
BENEDICTA toho Směna XIV.
 Města Litavy to Margrabství Mo-
 rawského Farnímu Kostelu to Roku 1751.
 na 7. Let odělených Dopustků / které
 šelze Welebného Kneze Njchoře Marja
 Synth Řádu Služebníků Blahosla-
 vené Marie Dany / gakožto Wlas-
 fence Města Litavy obdržené
 gsau.

1. Apostolské Breve, dne 3.
 Martii 1751. tohoto
 Nadání.

Z Wšechní ej / kteří po výkoně
 Straussné Spovědi / a Přijí-
 maní Welebné Svátosti Oleání po
 Litavského Chrámu Páně Posvě-
 cení / to gest: ten Pondělí po Sw.
 Marj. Magdaleně / pokudž na ten
 X Den

dlmka s důležitou Authentikau /
Prerá takto zní: Magnas partes &c.
To gest: Welký Díl Lepky a Kosti
Swareho Constantia Biskupa a
Mučedlníka &c. spolu s
Nadobau jeho
Krwe.

A O T E C.

Cum Licentia Ordinarii.

Wytisštěno w Holomaner / v Františka
Antonína Hirnle 1752.

Incipit a explicit svazku indulgencí, udělených Benediktem XIV. kostelu v Litovli roku 1751, tisk F. P. Hirnle, Olomouc 1752. KVM Olomouc.

Ranními a Večerními, při Mssy S. dwogjm Spůsobem, před y po Spovědi, před y po Přijímání, Patnáct Modliteb S. Brygity, Modlitby k Sw. Patronům Českým a Moravským, a k rozličným Swatým s pěknými Obrázky rozmnožené.

CUM LICENTIA ORDINARII. (Wytisštěná w Brně v Emmanuele Swobody, privilegírowaného Ympressora 1763.) 8°. [XVI] — 394 — [VI] str.

Předtitl. str.: *Nowě okrásslená Kwětná Kytka, z Nábožných Modliteb Svatých Gertrudy a Mechtildy wvitá, a překrásnau Wůnj naplněná.*

Wytisštěná w Brně v Emmanuele Swobody, privilegírowaného Ympressora 1764.

Na A2b: *Krátké Pozdrawenj Wssem w tomto Kalendáři poznamenanych wynacházejících se Swatých a Swětic Božjch.*

Na str. [V—XVI] kalendář.

Český text gotikou, latinská slova antikvou, první složka červeně a černě, signatury, stránkové kustody, arabské stránkování ve vnějších hořejších rozích, živá záhlaví oddělená od sazby čarou, titulní strana a frontispice v ornamentálním rámci, plné iniciály ve výši 2, 3 ř., viněty, celostránkové dřevořezby náboženského obsahu na str. 2, 8, 35, 45, 57, 88, 109, 128, 134, 156, 194, 222, 239, 338, linky z ornamentů, křížky, rubriky, rejstřík [=obsah].

Provenience: „Muzeu daroval Jan Rohleder, knihtiskař v Litovli 1950“.

Obsahově se jedná o celkem běžný titul, v průběhu 17. a následujícího století byl vydán v mnoha vydáních.

Druhý tisk už pochází z produkce olomoucké (bývalé městské) tiskárny.² V podniku vdovy po Františku Antonínu Hirnlovi,³ typografovi, který v Olomouci přivedl opět k rozkvětu zde upadající černé umění, dokončili roku 1766 (za do-

hledu faktora Martina Karleckého] vydání „*Tabulek z obecné matematiky*“. Jejich autorem byl profesor matematiky na olomoucké universitě Stephan Schmidt [narodil se roku 1720 v Janově u Děčína a v Olomouci působil v letech 1761 až 1773].⁴

A opět úplný popis tisku:

Inv. č. 45 387; st. sg. 1393

TABULAE ARITHMETICAE VULGARIS IN USUM ALUMNORUM MANSVETIORIS LITTERATURAE CONSCRIPTAE A P. STEPHANO SCHMIDT E SOCIETATE JESU IN UNIVERSITATE OLOMUCENSI MATHESIOS PROFESSORE. ANNO MDCCLXVI [1766].

OLOMUCII MORAVORUM typis Josephae Hirnlinae, Factore Martino Karlecky. 8°. 31 str.

Na str. [2]: AD TYRONES.

Text antikvou, arabská čísla, arabské stránkování, viněty, ozdobné linky, stránkové kustody.

Provenience: „*Josephus Autonius Weidenbusch Syntaxeos Alumnus. 1766 decimo sexto Augusti.*“ „*Ex libris Wenceslai Hannak.*“

Bezesporu nejpozoruhodnějším je nález [celkem v 11 exemplářích] dalšího olomouckého tisku. Z dílny již zmiňovaného Františka Antonína Hirnla (provozoval v Olomouci své tiskařské řemeslo v letech 1732–1758) vyšel roku 1752 rozsahem nepatrný [pouze na půlce tiskařského archu, tj. na osmi stranách osmerkového formátu], česky tištěný „*Extract, aneb Weytah...*“.⁵ Jde o překlady celkem sedmi různých indulgencí, udělených litovelskému farnímu kostelu sv. Marka papežem Benediktem XIV. v rozmezí od 2. března do 31. května 1751.⁶

Zde je úplný popis tisku:

Inv. č. 45 449-45 459; st. sg. 2763, 2943

Extract, aneb Weytah / Od Geho Swattosti Papežské BENEDICTA toho Gména XIV. Města Littawy w Margkrabstwj Morawském Fárnjmu Kostelu w Roku 1751. na 7. Lét vdělených Odpustkůw / které skrze Welebnýho Kněze Ržehoře Marya Zynkh Ržádu Služebnjkuw Blahoslaweně Marye Panny / gakožto Wlastence Města Littawy obdržené gsau. (Wytisštěno w Holomaucy / v Frantisska Antonjna Hirnle 1752.) 8°.) [—] [4] [=8] str.

Na][: *Aposstolské Breve, dne 3. Martii 1751. tohoto Nadánj.*

Na] [4b]: *Wytisštěno w Holomaucy / v Frantisska Antonjna Hirnle 1752.*

Český text gotikou, latinská slova antikvou, signatůry, stránkové kustody, na konci textu rostlinná viněta.

P o z n á m k y :

¹ Knihopis českých a slovenských tisků od doby nejstarší až do konce XVIII. století ... Díl II. Tisky z let 1501–1800... Praha 1939 —, ani dodatky ke Knihopisu (v rukopise), jakož i V. D o k o u p í l : Soupis brněnských tisků. Staré tisky do roku 1800. Brno, Stát. věd. knihovna — Archiv města Brna — Muzejní spolek 1980. 603 s. toto vydání nezaznamenávají.

² V tomto případě mluvit o dosud neznámém tisku není přece jen nejpřesnější, neboť užšímu pojetí bohemik, jaké uplatňují tvůrci Knihopisu, náš tisk neodpovídá a tudíž mohl být teoreticky znám již dříve. V. P u m p r l a při soupisu starých tisků z fondů Státní vědecké knihovny v Olomouci [Soupis starých tisků ve fondech Státní vědecké knihovny v Olomouci. I. Tisky vydané na území Čech a Moravy v letech 1501–1800. Olomouc, Stát. věd. knihovna 1974–1979. 12 sv.] na tento titul nenarazil.

³ Vlastnila manželův podnik od jeho smrti v roce 1758 až do roku 1798. [Z. V o r l o v á : Příspěvek k dějinám olomouckého knihtisku v letech 1718–1758. In.: Knihovna. Vědecko-teoretický sborník. Praha, SPN 1962. S. 79–135].

⁴ Kapitoly z dějin olomoucké univerzity 1573–1973. Ostrava, Profil 1973. 371 s.

⁵ Knihopis, dodatky ke Knihopisu, V. P u m p r l a, stejně jako Z. V o r l o v á [l. c.], která se ve své studii o osobnosti F. A. Hirnla pokouší též o soupis knižní produkce jeho podniku, tisk nezachycují.

⁶ Mé pátrání po originálech listin zůstalo bezvýsledné, stejně jako i pátrání po Řehoři Maria Zinkovi, zmiňovaném v úvodní části titulní strany (viz popis tisku). Snad jej vázaly k městu příbuzenské svazky (jméno Zink se v litovelských matrikách v průběhu 18. století objevuje

několikrát, žádné však totožné s naším), či jiná zvláštní přízeň (viz formulace "... Wlastence Města Littawy...", dále jeho členství v bratrstvu P. Marie, královny andělů, existujícího v Litovli v letech 1717–1780), že se Zinkovo jméno objevuje v tak úzké souvislosti s udělením breve (a ne jméno skutečného tehdejšího kněze od sv. Marka, Christiana Ign. Ehrlicha).

Zusammenfassung

Unbekannte alte Drucke von Mähren

Während der Revision der Bücherei des Litauer Museums wurden drei alte Drucke der Brünnener beziehungsweise Olmützer Provenienz gefunden, die in den bestehenden Bibliographien der alten Drucke nicht aufgezählt sind.

Es handelt sich um den Druck des Brünnener Buchdruckers Emanuel Svoboda, der in den Jahren 1752 bis 1777 tätig war, „*Nábožné Modlitby SS. Dwauch Sester...*“, Brünn 1764, dann um das Werk des Professors der Mathematik an der Olmützer Universität Stephan Schmidt's „*Tabulae Arithmeticae Vulgaris...*“, das im Jahre 1766 in der ehemaligen Olmützer Stadtdruckerei abgedruckt wurde. Zu den interessantesten Drucken gehören elf Exemplare des Werkes „*Extract, aneb Weytah...*“, Olmütz 1752, welche aus der Buchdruckerei des František Antonín Hirnle herkommen. Acht Seiten des Oktavformats enthalten die tschechische Übersetzung der sieben Ablässe, die der Papst Benedikt der XIV. im Jahre 1751 der Litauer Pfarrkirche des Sct. Markus erteilte.

Oldřich Kašpar

CERVANTES V OLOMOUCI

(K jednomu vzácnému španělskému tisku ve fondech SVKOL)

Ohlasem a rozšířením Cervantesových děl v Čechách se zabývali již v roce 1966 Josef Polišenský a Jiří Hrušeš.¹ Ve své studii uveřejněné na stránkách časopisu *Dějiny a současnost* si všímali nejen prvních českých překladů děl tohoto nevšedního zjevu španělské literatury, ale rovněž podali stručnou informaci o výskytu některých vydání „*Dona Quijota*“² a „*Příkladných novel*“.³ Jejich zjištění můžeme dnes doplnit o další zajímavé údaje, přičemž se pro účely této zprávy, zaměříme především na ty, které se úzce dotýkají olomouckého prostředí.

Soupis hispanik a iberoamerikan ve fondech SVKOL⁴ zachytil celkem 10 různých vydání těchto dvou nejznámějších Cervantesových děl v časovém rozpětí 1605 až 1799. Šest z nich představují „*Příkladné novely*“ a čtyři „*Don Quijote*“. Nejvzácnější z nich je jedno z prvních vydání „*Dona Quijota*“ z roku 1605⁵ (Valencie), které následovalo velmi brzy po prvním vydání madridském (rovněž v roce 1605). V této souvislosti je zapotřebí poznamenat, že v rukopisném katalogu roudnické lobkovické knihovny se mi podařilo zjistit dokonce i ono první vydání I. dílu Cervantesova „*Dona Quijota*“, bohužel však (podle sdělení SK ČSR v Praze) není na místě. Jiným neméně vzácným tiskem je rovněž španělsky tištěné vydání z roku 1605, vytištěné však v Lisabonu, které se dnes nachází ve fondech spravovaných Státní a univerzitní knihovnou v Brně.⁶ „*Olomoucký*“ výtisk nese na titulním listě i jméno prvního majitele (a jediného zachyceného písemně);

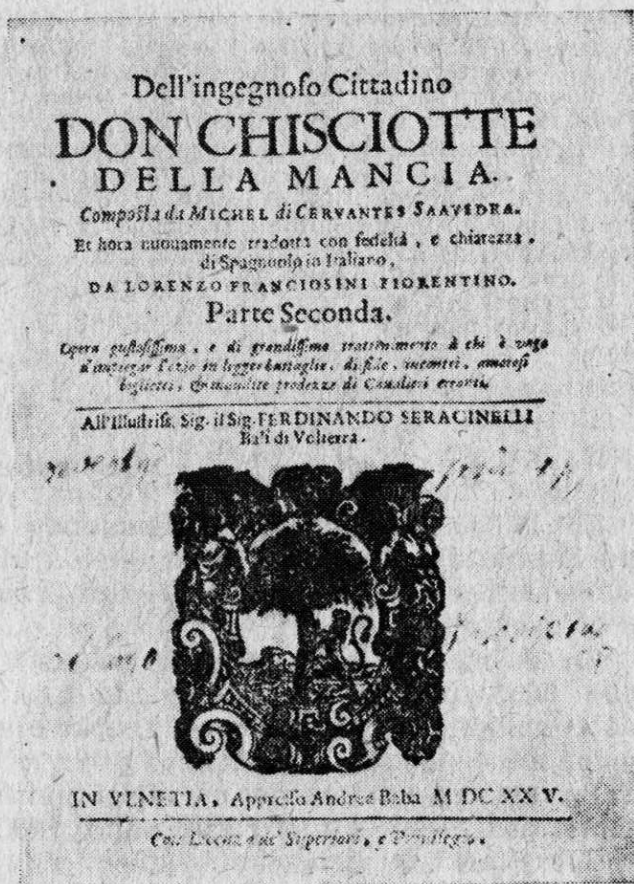
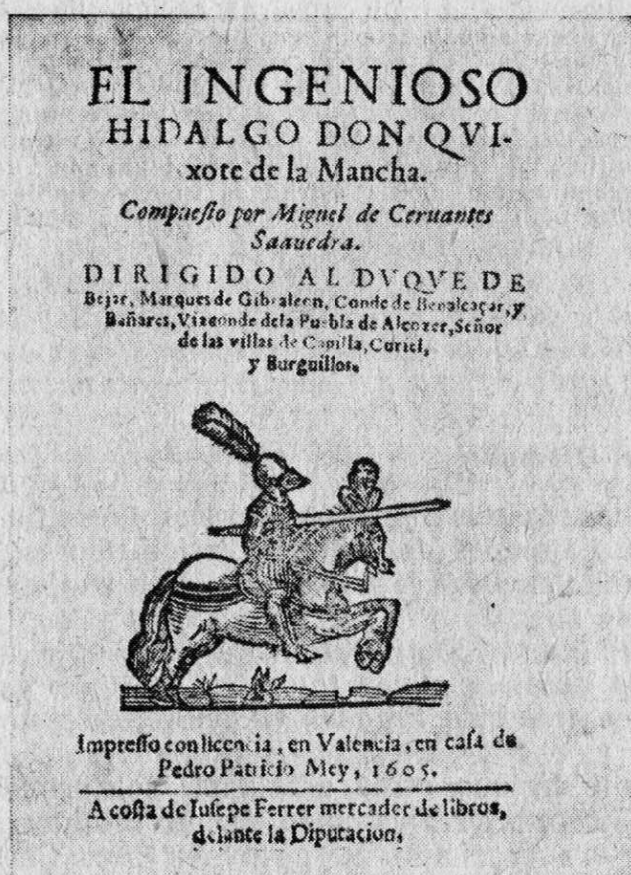
byl jím jistý „Diego de Almanaz“ a k jeho jménu je připojen letopočet 1618. Bližší podrobnosti o jeho osobě se zatím nepodařilo zjistit.

Další tři vydání „Dona Quijota“, která se dnes nalézají ve fondech SVKOL, jsou již mladší, ale přesto také zajímavá. Italský překlad obou dílů pořídil v roce 1625 sienský profesor Lorenzo Franciosini, známý autor španělsko-italsko-francouzských slovníků a gramatik, tento výtisk vlastnil, jak o tom vypovídá tištěné „ex libris“, olomoucký kanovník Ferdinand Schröffel ze Schröffenhaimu.⁷ Další dvě vydání jsou bez přípisů a jejich provenience se nedá prakticky určit. První z nich obsahuje oba díly v jednom svazku, ale je částečně poškozeno, chybí titulní list a první list textu, obojí je nahrazeno rukopisem, ovšem bez místa a data vydání; zdá se však, že vydání pochází ze třicátých nebo čtyřicátých let 17. století.⁸ Druhé pochází z roku 1697 a je v něm množství rytin.⁹

Časově nejmladší ze všech „olomouckých“ Cervantesových tisků je francouzské vydání obou dílů „Dona Quijota“ z roku 1799, které pochází z veřejné čítárny v Basileji.¹⁰ Nejstarší vydání „Příkladných novel“ [poprvé byly vydány v roce 1613], máme v Olomouci z roku 1615, a to španělské z Milána¹¹ a francouzské z Paříže.¹² Budeme-li postupovat chronologicky, tak další pochází z roku 1622 (Madrid),¹³ a dva francouzské tisky, do jisté míry shodné, nesou vnošení 1709¹⁴ a 1720.¹⁵

Nejzajímavějším vlastníkem, a to hned dvou vydání „Příkladných novel“, je olomoucký dómský děkan Jiří Jindřich Mairswaldt, kterému patřily, podle svědectví tištěného „ex libris“, jedno z milánských vydání z roku 1615 a francouzské z roku 1720, dalšími majiteli byli pak olomoučtí jezuité, kterým se Mairswaldtova knihovna dostala v polovině 18. století.

Poměrně početný výskyt Cervantesových děl ve fondech olomoucké Státní

Don Quijote, I. díl, Valencie 1605; II. díl, Benátky 1625. SVK Olomouc.

vědecké knihovny je důkazem stále ještě plně nezhodnoceného vlivu španělské kultury v 16. a 17. století v našem prostředí.

Snad jen na závěr si připomeňme, že ve Státní vědecké knihovně v Olomouci se nakonec, byť jen zprostředkovaně, sešli dva muži, kteří se, ač každý z nich pocházel z jiného kouta Evropy, oba účastnili osudného okamžiku dějin — bitvy u Lepanta. Byl to zmíněný autor nesmrtelného *Dona Quijota*, Miguel de Cervantes Saavedra, španělský hidalgo a Šebestián Freytag z Čepirohu, vychovatel Rudolfa II., pozdější opat kláštera Louky u Znojma. Dnes zde leží vedle sebe jejich knihy, Cervantesova díla a knihy z bohaté Freytagovy knihovny, ač se tito dva, byť si v jednom okamžiku byli velmi blízko, patrně nikdy nesetkali.

Poznámky:

¹ Josef Polišenský — Jirí Hruběš, *Cervantes a Čechy*, DaS, 10/1966, str. 14—15.

² V orig. „El ingenioso hidalgo Don Quijote de la Mancha“.

³ V orig. „Novelas ejemplares“.

⁴ Soupis starých tisků ve fondech Státní vědecké knihovny v Olomouci. IV. Hispanika a iberoamerikána (1501—1800) sestavil Václav Pumplík za spolupráce dr. Oldřicha Kašpara, Olomouc 1981.

⁵ *El ingenioso hidalgo don Quijote de la Mancha*. Compuesto por Miguel Cervantes Saavedra. Dirigido al duque de Bejar, Marques de Gibráleon, conde del Benalcazar, y Bañares ... Impresso con licencia, en Valencia, en casa de Pedro Patricio Mey, 1605. A costa de Iusepe Ferrer mercader de libros ... SVKOL, sign. 32 003.

⁶ Za upozornění na tento tisk děkuji dr. V. Dokoupilovi, pracovníku odd. vzácných tisků SK v Brně. Kniha je součástí knihovny rajhradských benediktinů, sign. R. P. e. 73.

⁷ *Dell'ingegnoso Cittadino don Chisciotte della Mancia*. Composta di Michel di Cervantes Saavedra. Et hora nuouamente tradotta con fedeltà, e chiarezza, di Spagnolo in Italiano da Lorenzo Franciosini Fiorentano ... In Venetia, Appresso Andrea Baba MDCXXV (=1625), SVKOL, sign. 32 018.

⁸ Srov. Soupis hispanik a iberoamerikán ..., str. 251.

⁹ Tamtéž str. 64.

¹⁰ Tamtéž, str. 61.

¹¹ *Novelas exemplares de Miguel de Cervantes Saavedra*. La Gitanilla. El Amante liberal. Rinconete y Cortadillo. La Española Inglesa. El licenciado Vidriera. La fuerza de sangre. El zeloso extremeño. La illustre Fregona. Las dos Donallas. La señora Cornelia. El casamiento engañoso. La de los Perros. En Milan, A costa de Iuan Baptista Lidrelo, M. DC. XV. (=1615), SVKOL, sign. 31 182, 25 657.

¹² *Les Nouvelles de Miguel de Cervantes Saavedra ou sont contenues plusieurs rares adventures et memorables exemples d'amour, de fidelité, de force de snagre, de iaulousie, de mauuaisie habitude, de charmes et d'autres accidents non moins estranges que veritables*. Traduites de l'espagnol en françois. A Paris, chez Iean Richer, M. DC. XV. (=1615), SVKOL, sign. 31 751.

¹³ Srov. Soupis hispanik ..., str. 63.

¹⁴ Tamtéž, str. 62.

¹⁵ Tamtéž, str. 62.

Resumen

Cervantes en Olomouc

En la base de las investigaciones de los fondos de la Biblioteca Científica de Estado (Olomouc), fueron en los últimos tiempos descubierto varios impresos interesantes de las obras de Miguel Cervantes Saavedra, ante todo el „Don Quijote“ y „Novelas ejemplares“.

En la misma Biblioteca se halla la edición de „Don Quijote“ que remota al año 1605, procedente de Valencia, y tres ediciones mas, que son posteriores. Al mismo tiempo hay seis eds. „Novelas ejemplares“; las más viejas (en español y francés) proceden 1615.

En esta conexión no es sin importancia de que otras ediciones del primer tomo del „Don Quijote“ del año 1605 (Lisboa) se encuentra en la Biblioteca Universitaria de Brno.

LEKTORIUM V DOLANECH (OKR. OLMOUC)

V tvarosloví naší středověké architektury byl pojem lektorium téměř neznámý. Teprve před několika desetiletími ohlásil Stanislav Sochor¹ první a dosud nejstarší případ zjištěného lektoria v souvislosti se zabezpečováním baziliky sv. Prokopa v Podklášteří u Třebíče. Šlo o stopy bočních vchodů pravděpodobně tříosého lektoria při nárožích přechodu mnišského chóru a chrámové lodi. Sochor se současně vyslovil o širším výskytu lektoríí u nás značně skepticky. Nedlouho poté však došlo ke zjištění stop lektoria v anežském areálu² v prostoru kostela sv. Františka — sv. Vavřince v dolní partii triumfálního oblouku formou čelných oblouků a kleneb.

Výzkum kartuziánského chrámu v Dolanech (okr. Olomouc) se vícekrát při plošném odkryvu dotkl tohoto objektu s řadou výsledných poznatků, k nimž náleží bezprostřední datování skupiny sakrálních staveb k roku 1409.³ Etapa roku 1975 protínala čtvercem LXXIX a půlčtvercem LXXX příčnou osu chrámového půdorysu a přinesla překvapivý výsledek: objev substrukce lektoria,⁴ jehož výskytovými aspekty ve vztahu ke kartuziánskému prostředí se miníme zabývat poněkud podrobněji.

Táhlé jednolodí konventního kostela v Dolanech v polovině předěluje zeď, jejíž síla je s obvodovým zdívkem shodná.⁵ Zdi jsou vzájemně propojeny i ve stavebních hmotách, z čehož vyplývá, že přepážka vznikla současně s hrubou stavbou kostela. V ose je uvedená přepážka přerušena portálem, který, jak soudíme z ústupků v západní lici, měl na této přístupové straně kamenné ostění. Není pochyb o tom, že jde o substrukci lektoria, oddělujícího chór otců od západní části chrámu s funkcí chóru bratří. Vzorem takové úpravy může být La grande chartreuse v Clermontu, jak je zřejmé např. ze schématického půdorysu z roku 1676, který reprodukoval E. Violet-le-Duc ve svém díle o francouzské středověké architektuře.⁶ „Le sanctuaire“ a „le chœur des frères“ odděluje zde příčná průchodná stěna.⁷ Toto rozdělení prostoru bylo zaváděno v konventních chrámech od 13. století, kdy přibývalo kartouz bez tzv. „dolního kláštera“.⁸ Snaha izolovat shromážděné laiky od oltářního prostoru přepážkou je ovšem velmi starého původu, sahá hluboko do čtvrtého století.⁹ Ve vyvinuté formě lekoríí (lettnerů) se pak objevují v pokročilém středověku přepážky v příčné ose kostelních prostor, které sloužily ke shromažďování komunit k chórovým modlitbám (klášterní, kapitulní, katedrální a velkofarní chrámy); empora přepážky pak měla funkci ambonu jako stanoviště pro lektory mešních perikop, kazatele, případně pro scholu.¹⁰ Tato vývojová forma chórové přepážky zastihla výstavbu dolanského i dalších konventních kostelů. Podle klasifikace předního altarologického badatele Josefa Brauna, který rozlišuje pět skupin oltářních přepážek,¹¹ náleží dolanské lektorium ke čtvrtému typu.¹² Toto zařazení podporují nejenom časové a teritoriální důvody (typ byl rozšířen na západě ve 13.—16. století),¹³ ale také alespoň tvaroslovné prvky zjištěné na substrukci, především mohutnost zdiva, které ukazuje i na značnou výšku (podle Brauna lze předpokládat 3,5 až 5 m),¹⁴ dále střední portálový průlom, umožňující průhled pouze k hlavnímu oltáři v chóru otců. Podle analogií v rakouském Mauerbachu a švábském Buxheimu můžeme očekávat, že koruna přepážky byla rozšířena pro účely lektoria žebrovou klenbou o třech polích.¹⁵ Ze současného stavu našich gotických sakrálních staveb je patrné, že lektorium se stalo, jak jsme konstatovali již v úvodním odstavci, zcela vymizelým pojmem.¹⁶ Pokud takto vybavené budovy přežily husitské války, zasáhla zde rušivě následující slohová období.¹⁷ Domácí historie umění je v tomto směru

zcela odkázána na badatelské výsledky středověké archeologie.¹⁸ V poměrně krátkém časovém rozmezí let 1974–1975 byly cestou archeologických výzkumů zjištěny u nás tři relikty těchto poměrně vzácných stavebních útvarů v konventních kostelích. Z nich posledně odkrytý doklad v Dolanech zůstal, díky jinak drastickým okolnostem roku 1425, nejlépe uchován (do maximální nadpodlažní úrovně koruny 210 cm).

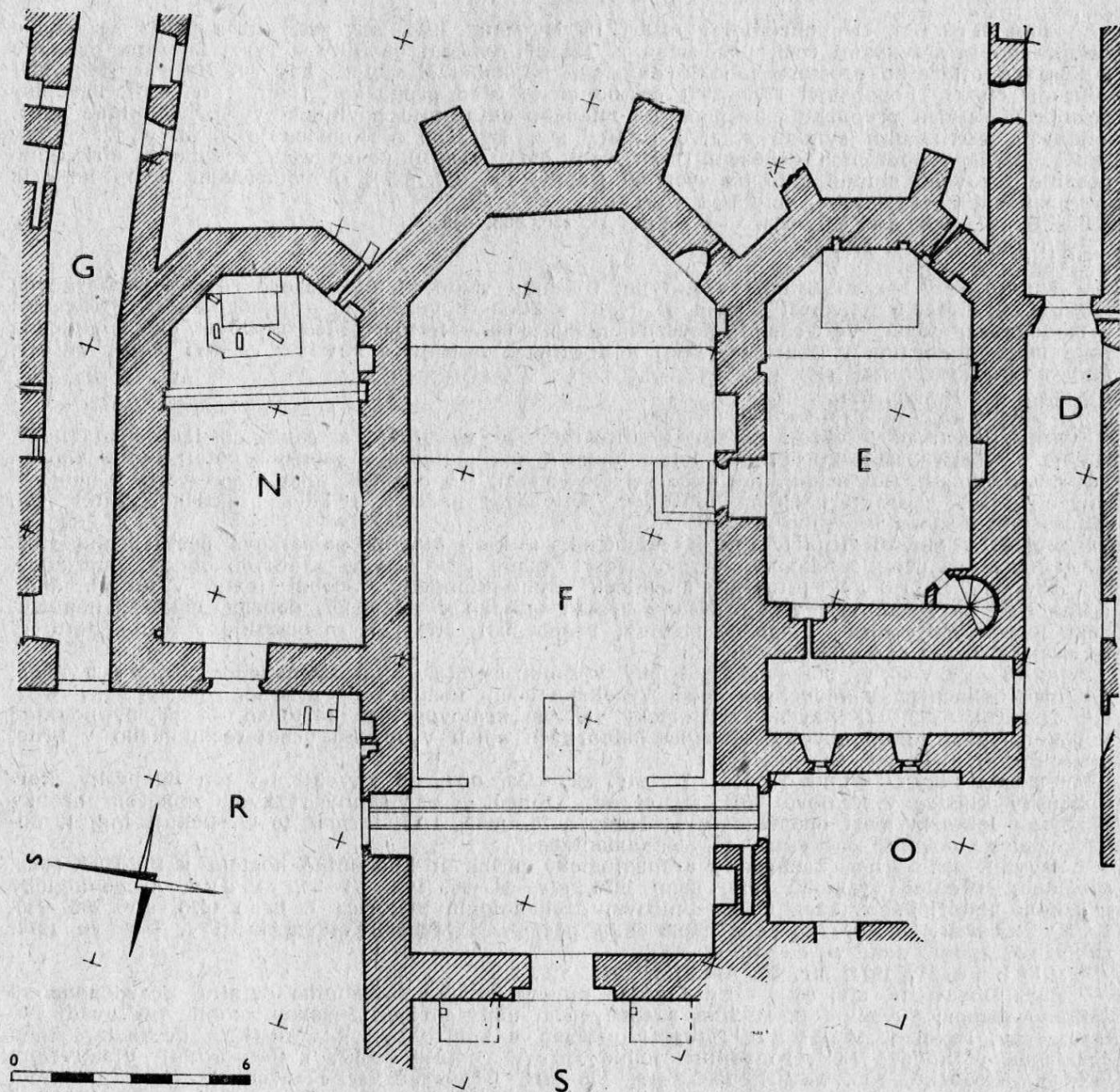
Velmi blízké našemu tématu jsou výsledky archeologického a uměleckohistorického výzkumu první moravské kartouzy Cella Trinitatis v Králově Poli, provedené v rámci jejího sekulárního výročí a jako součást památkové asanace.¹⁹ Z bohatých poznatků sledujeme jen údaje o lektoriu.²⁰ V prodloužení povrchově patrných zbytků portálu barokně přestavěného lektoria byly objeveny přízemní a podúrovňové substrukce dělicí stěny lektoria, které i zde kdysi bylo podřízeno základnímu pojetí prostoru. Základ stěny se v síle jen málo odlišuje od této dimenze v Dolanech, navíc však vybíhala přepážková stěna do chóru otců trojosou pilířovou arkádou. Do chóru bratří se jižní strana lektoria zalamuje v nárožní gotickou antu, zachovanou ještě nad úrovní původní maltové podlahy (severní anta je doložena v náznacích). Zvlášť pozoruhodným objevem byl zbytek omítkového krytu anty, ponechaného v barvě omítky s iluzivním malovaným kvádrováním, které znázorňuje dvojnásobnou linkou ložné i styčné spáry. Silně nám tento detail připomíná oltářní bloky při dolanském lektoriu.

Lektorium prvně (roku 1974) odkryté procesem historiskoarcheologického výzkumu (vedoucí P. J. Michna)²¹ v bývalém kostele sv. Kříže v Uničově je za současného stavu informací prozatím nejstarším gotickým dokladem svého druhu v severomoravské oblasti. Klášterní kostel, jehož stavební počátky jsou datovány slohovým rozbořem okenních kružeb do let 1330–1340²² (shodné jsou údaje Pešiny²³ a Schwoyovy,²⁴ jinak písemnými prameny dosud neověřené), má podle zjištěných substrukcí lettnerovou přepážku pod triumfálním obloukem, vevázanou do obvodového zdiva kostela. Vzdor částečnému odstranění za obnovy kostela v 16. nebo 17. století²⁵ a úplné likvidaci zbytků lektoria při barokním sjednocení prostoru kostela na začátku 18. století,²⁶ podařilo se P. Michnovi zjistit velmi závažné stopy tohoto lektoria, umožňující i jeho podstatnou rekonstrukci. Z mohutného základu, který spočívá na klenutých pasech, jejichž pilíře jsou vetknuty do základových šachtic, vybíhá poněkud zúžená dělicí zeď, na jejíž současné koruně se v ose dochovaly zbytky šikmé špalety průchodního portálu.²⁷ Západně od chórové přepážky zjistil dr. Michna dva základové bloky pilířů předsunuté části lektoria,²⁸ z jejichž polohy lze soudit i na značný horizontálně hloubkový rozměr (asi 6 m).²⁹ Na základě získaných poznatků provedl Pavel Michna také rekonstrukci lektoria³⁰ a zabýval se v širším záběru tímto stavebním prvkem v chrámech mendikantských řádů.³¹

Vedle moravských dokladů bychom právem mohli hledat dělicí stěnu především v obou slovenských kartuziánských kostelích, kam podle V. Mencle³² dosáhl český sloh patrně přes některou kartuzii v Rakousku. Kostel v Červeném Klášteře u Lechnice (okr. Poprad), který nese typické dispoziční i tvaroslovné znaky uváděné Menclem, je dosud v provozu a nebyl v tomto detailu archeologicky zkoumán.³³ Naopak u kartouzy sv. Jana, zvané Kláštorisko či Skála útočiště (Lapis refugii) u Letanovců v okrese Spišská Nová Ves, kterou Mencil znal pochopitelně jako zříceninu, byla příležitost k ověření lektoria výzkumem Michala Slivky v roce 1968.³⁴ Hlavní půdorys kostela na Kláštorisku odpovídá Mencilově charakteristice, ale důkazy o dělení na dva chóry zední příčkou zde nebyly zjištěny. Stavba údajně kartuziánského kostela v Brezovičce (okr. Prešov), kterou prozkoumal Belo Polla,³⁵ se zcela vymyká z okruhu uvedeného půdorysného typu.

Volná fronta lektoria typu užitého v Dolanech, pro nějž jsme uvedli pouze dostupné doklady, poskytovala obvykle po stranách průchodu vhodnou situaci pro umístění orientovaných oltářů.³⁶ Představu o takové úpravě, ovšem ve zřetelně bohatší formě, než tomu bylo v Dolanech, je možno si vytvořit podle poměrně

vzácných příkladů, jako Oberwesel (klášterní kostel),³⁷ Brou u Brug (Notre-Dame),³⁸ Folgoet v departementu Finistère³⁹ apod. Počet oltářů stavěných při dělicí zdi kolísal podle počtu průchodů. Pokud byl tento průchodní otvor jeden, vznikaly po jeho stranách dva oltáře.⁴⁰ I pro Dolany vidíme předlohu v clermontském konventním kostele,⁴¹ přímým vzorem uspořádání je však o málo starší kostel v Králově Poli, kde vedou k určitým souvislostem i zbytky kvádřovaných ant. Královopolská koncepce, kde v tradiční návaznosti byly oltáře zřízeny i v baroku,⁴² je pochopitelně bližší než předložení a obvodová izolace před dělicí zdí u oltářů v Clermontu. K západní lici dolanského lektoria jsou přizděny dva blokové oltáře, o nichž bude blíže pojednáno ve zvláštní kapitole.

Dolany, okr. Olomouc, kartouza. Odkryté sakrální prostory z roku 1409. Mezi prostorami F a S zdivo lektoria.

Poznámky:

¹ Stanislav Sochor, První zjištěné lektorium u nás, Zprávy památkové péče I, 1937, č. 3, str. 1.

² Dobroslav Líbal — Jaroslav Pavelka, Nové poznatky o stavbách kláštera blahoslavené Anežky, tamt. IV, 1940, 51—54.

³ Václav Burian, Tónování interiérů dolanské kartouzy, Zprávy KVMO 1982, č. 220, str. 1—15.

⁴ Předběžnou zprávu o lektoriu viz Výzkum v Dolanech (okr. Olomouc), Přehled výzkumů 1975, Brno 1977, na str. 77, obr. 37.

⁵ Síla zdíva lektoria je 123 cm.

⁶ E. Violet-le-Duc, Dictionnaire raisonné de l'architecture Française du XIe au XVIe siècle, Paris 1876, I, str. 308.

⁷ Tamt., str. 309.

⁸ Jan Bukovský — Dana Cejnková, Středověké nálezy v obvodu bývalého kartuziánského kláštera v Králově Poli, Památková péče, roč. 1975, str. 235—249. Viz pozn. 6 na str. 246.

⁹ Joseph Braun, Der christliche Altar, II, München 1924, str. 654, cituje první bezpečnou zmínku podle slavnostní řeči, pronesené r. 314 při svěcení baziliky v Tyru. Zábrana přístupu laikům do oltářního prostoru je dále doložena na konci 4. století, kdy sv. Ambrož (340—397) vyhradil císaři Theodosiovi (379—395) čestné místo před přepážkou (tamt., str. 656). Předpisy požadující oltářní přepážku jsou poměrně mladého data: tuto povinnost výslovně ukládá např. milánská provinciální synoda r. 1576 (tamt., str. 654), po níž následuje v 18. a 17. století ještě několik synodálních usnesení (tamt., str. 657). Vlastní praxe však v západní církvi nedosáhla takového stupně jako na východě (tamt., str. 654, 657). O historickém vývoji lektoria viz posledně P. Michna, SbPPSmK 4, 65—66.

¹⁰ LThK VI, 1934, str. 527—528. — Braun II, str. 665, 666.

¹¹ Braun II, str. 660.

¹² Tamt., str. 665.

¹³ Je to časový rozsah Braunova 4. typu. Obecněji vzato je toto časové rozpětí zachovaných lektoríí rozsáhlejší: nejstarší doklad se uvádí v klášteře Vezzolano a poněkud starší fragment v modenském dómu. Ve Francii, považované za domov lettnerů, lze sledovat chronologickou řadu mezi katedrálou v Chartres (1250) a St-Etienne-du-Mont v Paříži z r. 1600 (LThK VI, str. 528).

¹⁴ Braun II, str. 665.

¹⁵ Bukovský-Cejnková, str. 236.

¹⁶ Naše literatura o vývoji gotické architektury se nezmiňuje o domácích lektoríích (např. Mencl, Česká architektura doby lucemburské). Jen málokterý stavební detail byl asanován tak důsledně jako lektorium. Jak jsme se přesvědčili, šlo o prvek plně integrovaný s okolním zdivem, který charakteristickým způsobem ovlivňoval prostor, i když prakticky vznikl jako součást vybavenosti hlavního oltáře.

¹⁷ Blažičkův slovník (Oldřich J. Blažiček a kol., Slovník památkové péče. Praha 1962, str. 113), který užívá zčeštěného výrazu letnýř, klade jeho obecný zánik do období renesance.

¹⁸ Bohuslav Syrový (Studijní slovníček architektonický, Učební texty vysokých škol, Praha 1954, str. 139, 193) vidí převážný výskyt lektoríí v Německu, domácí příklady neuvádí. Také jeho Architektura — naučný slovník, Praha 1961, str. 120, se omezuje v hesle „lettner“ na zcela zúženou charakteristiku.

¹⁹ Jan Bukovský, Stavebně-historický výzkum bývalého kartuziánského kláštera v Brně, Knižnice odborných a vědeckých spisů Vysokého učení technického v Brně, roč. 1972, sv. B-22, str. 119—120. — Týž, Stavebně historický výzkum královopolské kartouze — směrný podklad k rekonstrukci jejího obvodu, Knižnice odborných spisů Vysokého učení technického v Brně, roč. 1974, sv. B-44, str. 80, obr. 1.

²⁰ Bukovský-Cejnková, l. c., str. 235—236, obr. na str. 242. — Jan Bukovský, Kartuziánský klášter v Králově Poli, kostel sv. Trojice — záchranný výzkum, zaměření hrobky a zbytku lektoria mezi oběma chóry, březen 1975, měř. 1:25, formát 10 A4. Děkuji ing. J. Bukovskému za ochotné poskytnutí této dokumentace.

²¹ Pavel J. Michna, Záchranný archeologický průzkum klášterního kostela v Uničově (okr. Olomouc). Přehled výzkumů 1974, Brno 1976, str. 64—65, tab. 54—56. — Týž, Archeologický průzkum historického jádra města Uničova. Archaeologia historica I. Brno 1976, str. 205—230. Týž, Uničovský lettner, Sborník památkové péče v Severomoravském kraji 4, Ostrava 1979, str. 43—75 (popis odkryvu na str. 46—65).

²² Michna, PV 1974, str. 64; ArchHist 1976, str. 224.

²³ Mars Moravicus, str. 63. — Na základě nálezu dalšího stavebního detailu, pravděpodobně základu emporie uvažuje P. Michna o současném užití chrámu ženskou řeholí, jak uvádí Pešina, Srov. Pavel J. Michna, Písemný pramen v konfrontaci s výsledkem archeologického průzkumu v Uničově (K věrohodnosti jedné zprávy Tomáše Pešiny z Čechorodu), Vlastivědný věstník moravský, roč. XXVIII, 1976, str. 188—195. K výskytu sdružených klášterů minoritů a klarisek viz Helena Soukupová-Benáková, Přemyslovské mauzoleum v klášteře blahoslavené Anežky na Františku, Umění, roč. XXIV, 1976, str. 193—217.

²⁴ Franz Joseph Schwoy, Topographie vom Markgrathum Mähren Wien 1793, str. 171.

²⁵ Michna, ArchHist 1976, str. 225.

²⁶ Tamt., str. 226.

- ²⁷ Michna, PV 1974, str. 63—64. — Týž, ArchHist 1976, str. 215, 216, 218 (tab. X:1), 219, 223—224, tab. mezi str. 224—225 (půdorys výzkumu).
- ²⁸ Michna, PV 1974, str. 64. — Týž, ArchHist 1976, str. 217 (tab. IX:1, 2), 219, 224.
- ²⁹ Děkuji vedoucímu výzkumu dr. P. Michnovi za poskytnutí závěrečné dokumentace ještě před její publikací (Archeologický průzkum klášterního kostela v Uničově — okres Olomouc, září 1974, půdorys přízemí, měř. 1:25, čís. plánu 3. — Bývalý klášterní kostel Povýšení sv. Kříže v Uničově — okres Olomouc, střední část kostela — schematický půdorys v rovině základů. — Bývalý ..., rekonstrukce středověkého stavu letneru, vítězného oblouku a presbytáře, příčný řez lodí s pohledem od západu k východu).
- ³⁰ SbPPSmK 4, str. 68—69.
- ³¹ Tamt., str. 66—68.
- ³² Mencl, I. c., str. 166.
- ³³ František Markuš, Červený Kláštor, Prešov 1966, str. 13.
- ³⁴ Michal Slivka, Kláštorisko v Slovenskom raji alebo Skala útočiska (Lapis refugii), príloha spravodaja „Slov. raj“ č. 1/1971, obr. 1.
- ³⁵ Belo Polla, Zisťovací historicko-archeologický výskum v Brezovičke, Vlastivedný časopis, roč. XIII, 1964, str. 179—180. — Týž, Výsledky historickoarcheologického výzkumu v Brezovičke, Sborník Národního muzea v Praze, řada A-Historie, svazek XXI (1967), číslo 4/5, str. 292, obr. 1.
- ³⁶ LThK VI, str. 528. — Braun I, str. 397.
- ³⁷ Braun I, str. 398, tab. 68.
- ³⁸ Tamt. I, str. 398, tab. 184.
- ³⁹ Tamt. I, str. 398, II, tab. 367.
- ⁴⁰ Tamt. I, str. 398.
- ⁴¹ Viollet-le-Duc I, str. 308.
- ⁴² Bukovský-Cejnková, str. 236.

Резюме

„Lektorium“ в селе Доланы (район Оломоуц)

„Lektorium“, каменная переборка в некоторых типах средневековых европейских костелов, является до известной меры аналогией восточного иконостаса. В орденских костелах отделяла эта переборка так называемый «хор отцов» и «хор братьев» в поперечной оси пространства; она была проходной и на ее верхней площадке находилось место для лектора (отсюда „lektorium“, „lettner“) и для схолы. На территории ЧССР эти переборки исчезли и появляются как реликты, обнаруженные археологическими методами. В небольшом количестве этих памятников выделяется степенью сохранения „lektorium“ картузианского костела в с. Доланы, построенного в 1409 г., и переставшего существовать 1425 года.

Drahomíra Kaliszová

ARCHEOLOGICKÁ SBÍRKA Z MUZEA V LITOVLI

V roce 1976 byla archeologickému oddělení tehdejšího VÚO předána archeologická sbírka muzea v Litovli. Došlo k tomu v souvislosti se změnou poslání litovelského muzea, které má být místem expozice národopisu na Hané. Dříve, jakožto Městské muzeum, si kladlo za cíl dokumentaci regionu; dnešním požadavkům na odbornou úroveň takové dokumentace ovšem svým finančním a z toho plynoucím personálním a hmotným vybavením nestačilo, proto bylo v souladu

s celostátním trendem soustředování muzejní práce do centrálního okresního muzea v roce 1960 zrušeno a podřízeno VÚO jako jedno z jeho pobočných pracovišť. Aby byla jeho fondům zajištěna dostatečná konzervátorská péče i odborné zpracování, byly převezeny do muzea v Olomouci.

Samotná instituce muzea má v Litovli dlouhou tradici. Vyrostla ze sběratelské činnosti v době příprav na národopisnou výstavu v Praze 1895. K zajištění organizace sběrů v okolních vesnicích ustavila skupina nadšených vlastivědných pracovníků v roce 1892 Národopisný odbor pro okres litovelský, jehož předsedou byl zvolen MUDr. Jan Smyčka.¹ Činnost Odboru po výstavě neskočila. Staral se a doplňování a rozšiřování sbírek shromážděných při příležitosti výstavy. V této době vznikl základ sbírky národopisné. Po vítězství české strany ve volbách do obecního zastupitelstva v roce 1899 byla na návrh J. Smyčky zřízena Místopisná komise, která shromažďovala památky z města a okolí a starala se o městský archiv.² Ve své funkci se J. Smyčka staral také o zachraňování pleistocenních nálezů z jeskyně Bočkova díra v Mladči. Na návrh J. Szombathyho, kustoda archeologického oddělení vídeňského Natur-Historisches Museum, s nímž se při této příležitosti seznámil, byl roku 1903 jmenován konservátorem Centrální říšské komise pro ochranu a výzkum historických památek s působností pro severní Moravu. Roku 1904 koupil z vlastních peněz sbírku K. Fišary z Nákla, která se později stala základem muzejní archeologické sbírky.³ V roce 1907 se Odbor změnil v Krajskou muzejní společnost. Dr. Smyčka byl jejím předsedou až do roku 1925. V roce 1907 bylo otevřeno muzeum a ještě téhož roku se v Litovli konal 1. sjezd Moravského archeologického klubu jako ocenění významu nálezů z Mladce pro prehistorii Moravy.⁴ Protože jeskyni Bočkova díra, odkud pocházely všechny významné nálezy, si přivlastnil soukromník, pod jehož pozemky ležela a který ji využíval jako výnosný zdroj suvenýrů, snažil se J. Smyčka, aby ji majitel prodal Společnosti. To se mu roku 1911 podařilo.

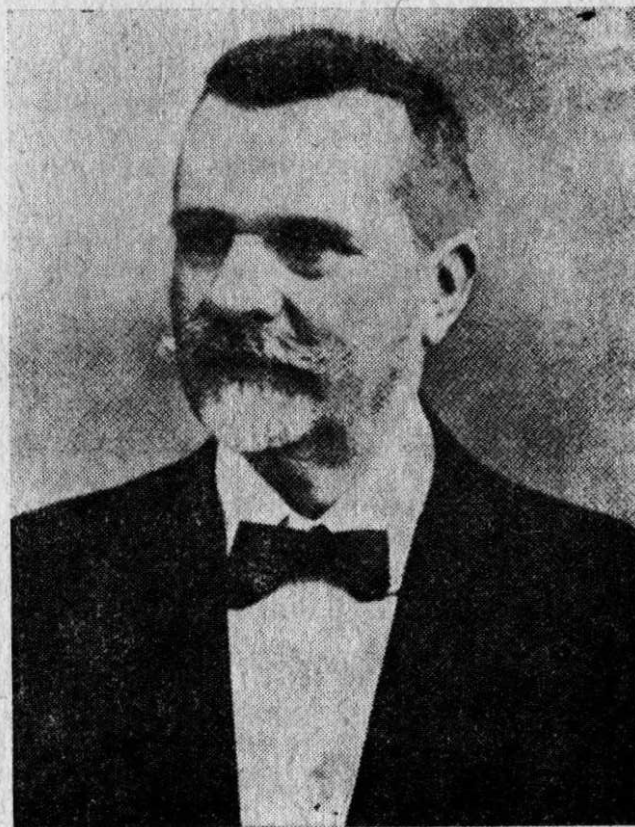
Po vzniku Československa bylo založeno Městské museum ze sbírek Krajské muzejní společnosti a ze soukromé sbírky J. Smyčky, jenž ji muzeu věnoval. Dr. Smyčka se stal správcem muzea. Finanční prostředky pro činnost muzea zajistil J. Smyčka založením fondu, na nějž věnoval 10 000 Kč a později dalších 5000 Kč.⁵ Jeskyně zůstaly majetkem Společnosti, nálezy z nich však byly ukládány do muzea.⁶ Od roku 1919 bylo muzeum umístěno v budově dřívější městské stělnice postavené v letech 1822 až 1824. Sbírký se rozrůstaly především dary soukromých osob, méně koupěmi. Dr. Smyčka vedl i několik archeologických výzkumů, o nichž referoval v denním i odborném tisku, např. v ČVSMO, OP, ...

Po J. Smyčkovi (zemřel 1927) se stal správcem muzea profesor latiny a řečtiny na litovelském gymnáziu Karel Sedlák. I on měl aktivní vztah k archeologii, byl konzervátorem pro ochranu památek v litovelském okrese a jednatelem tehdejšího Státního archeologického ústavu. Za něj muzeum vydalo čtyři čísla Ročenky Městského muzea v Litovli i několik publikací externích spolupracovníků, např. J. Skutila. Prof. Sedlák sám publikoval většinu přírůstků muzejní sbírky v regionálním časopisu Litovelský kraj i v odborných časopisech ČVSMO, Obzor prehistorický, Archeologické rozhledy, v časopisu olomouckého muzea Zprávy a vyšlo mu i několik samostatných publikací. Četnými články v novinách i odborných časopisech popularizoval mladečské jeskyně a má zásluhy na jejich zpřístupnění. Vedl také několik záchranných archeologických výzkumů a zprávy o nich publikoval.⁷ V roce 1953 pořídil K. Sedlák inventární knihu, do které zapsal všechny předměty vystavené v expozici, protože podle tehdejšího způsobu neexistovaly depozitáře, celá sbírka byla veřejně přístupnou expozicí. Téhož roku nastoupil v olomouckém muzeu na místo archeologa dr. J. Skutil, který pak vedl některé záchranné výzkumy i ve sběrné oblasti litovelského muzea. Roku 1956 bylo muzeum pro veřejnost uzavřeno a začaly opravy muzejní budovy. K. Sedlák odešel v roce 1958 do důchodu a na jeho místo nastoupil dr. Jan Beneš, jehož oborem byla klasická archeologie.

Poslední přírůstek zaznamenala archeologická sbírka v roce 1956. Roku 1960 se muzeum v Litovli stalo součástí olomouckého muzea a od té doby jsou všechny přírůstky z oblasti Litovelska zapisovány v centrální přírůstkové knize a ukládány do depozitářů v Olomouci. V roce 1960 nastoupil jako vedoucí muzea dr. Adolf Jankovský, historik. Roku 1965 byly dokončeny opravy budovy muzea a byla otevřena nová expozice, soustřeďující pozornost k dokumentaci zemědělství a jen rámcově zachycující vývoj osídlení na Litovelsku. Ještě v témže roce nastoupil nový vedoucí Ferdinand Buzrla, původně bankovní úředník. Po jeho odchodu do důchodu v roce 1972 byl vedoucím Jiří Daňhelka, absolvent filozofické fakulty UP v Olomouci, který z místa odešel roku 1975. V příštím roce nastoupil jako vedoucí Eduard Zacha. V tomto roce historie archeologické sbírky litovelského muzea končí. Sběrka se stává součástí muzea v Olomouci.

Litovelsko ležící v úrodné nížině Hané a protékané řekou Moravou má výhodné podmínky pro lidské osídlení. Nálezy pleistocenní fauny a kosterních pozůstatků lidských z mladečských jeskyní jsou světově proslulé. Kostí diluviálních zvířat v nich byly nalézány od jejich objevení roku 1828.⁸ V letech 1881 a 1882 prováděl v jeskyni Bočkova díra první odborný výzkum kustod archeologického oddělení Natur-Historisches Museum ve Vídni Josef Szombathy. Nalezl zlomky tří lidských lebek a lidské kosti rozptýlené mezi množstvím zvířecích kostí. Lebka, kterou našel v první sezóně, označovaná Mladeč I, je téměř úplná, chybí jí jen dolní čelist. Patřila asi osmnáctiletému mladíkovi cromagnonské rasy. Lebky Mladeč II a III jsou neúplné.⁹ O svých nálezech informoval odbornou veřejnost J. Szombathy referátem v roce 1900 a publikoval je roku 1925.¹⁰

V roce 1903 kopal v Bočkově díře významný moravský archeolog-amatér J. Knies. Získal hlavně paleontologický materiál, několik lidských kostí a kostěných nástrojů.¹¹ V příštím roce vykopal tři lidské lebky a další zvířecí kosti ve zřícené jeskyni, na kterou narazili lamači při odstřelu v lomu. Z nich je nejvýznamnější

MUDr. Jan Smyčka (1855–1927)

lebka Mladeč V, vykazující některé primitivní znaky. Všechny tři lebky byly sestaveny z úlomků. V Mladči nebyla nelezena žádná úplná kostra, lebky jsou vesměs bez dolních čelistí a bez spodiny lebeční, lidské kosti většinou roztříštěné jsou rozházené mezi stejně poškozenými kostmi zvířecími. Je možné, že zde byly nalezeny zbytky kanibalské hostiny.¹²

Méně známé jsou nálezy dr. Smyčky, který v téže jeskyni našel kromě zvířecích a lidských kostí jednu lebku, zlomky dvou dalších a několik kamenných štípaných nástrojů.

V roce 1922 kopal poblíž místa někdejších Szombathyho výzkumů a našel opět lidské i zvířecí kosti, kostěné nástroje a zlomky lebek, podle určení dr. J. Fürsta z pěti jedinců, muže, ženy a dětí.¹³

Paleolitický materiál byl sbírán také v druhé mladečské jeskyni Podkově a na povrchové stanici Plavatisko na vrchu Třesíně.

Jen málokteré z mladečských nálezů však byly uloženy v litovelském muzeu. Szombathy své vykopávky uložil ve vídeňském muzeu, Kniesovy nálezy se dostaly do Moravského muzea v Brně a v roce 1942 tam byly převezeny i ostatní kosterní pozůstatky, které byly dosud v Litovli. Odtud byly koncem války převezeny na zámek do Mikulova a tam těsně před osvobozením shořely. Rekonstruovat se podařilo jen lebku Mladeč V.¹⁴

Nálezy z mladečských jeskyní se řadí do mladopaleolitického okruhu aurignacského.¹⁵

Pozdější osídlení zemědělské již nevyhledávalo jeskyně, soustřeďovalo se do nižších poloh. Již nositelé nejstarší zemědělské kultury na našem území pobývali na Litovelsku. Ve sbírce jsou zastoupeny všechny neolitické kultury ojedinělými nálezy, mezi nimiž je i zoomorfní plastika. Osídlení trvalo i v eneolitu a době bronzové, jak dokládají ojedinělé nálezy. Hojně je doložena kultura lužická. Její lid zanechal pohřebiště např. v Seničce, Unčovicích, Mladči. Bohatou kolekci keramiky slezské fáze lužické kultury pocházející ze žárového pohřebiště v Horce získalo muzeum odkoupením sbírky rolníka K. Fišary z Nákla. Z Fišarovy sbírky a z daru I. L. Červinky pocházejí jednotlivé předměty z období popelnicových polí z jiných částí Moravy a z Robenhausenu ve Švýcarsku.

Třebaže další období nebyla v litovelském muzeu zastoupena nálezy, je nepochybné, že region byl osídlen i nadále. Slovanské osídlení dokládá několik nádob kultury doby hradištní, četnější jsou nálezy středověké, zastoupené reprezentativními loštickými poháry, nalézanými většinou v Litovli.

Po druhé světové válce zaznamenala archeologická sbírka litovelského muzea již jen několik ojedinělých nálezů pravěkých z Choliny, mladohradištní pohřebiště v Haňovicích narušené orbou vydalo stříbrný denár úředního olomouckého knížete Svatopluka II a dvě bronzové esovité záušnice a z Litovle pochází několik kachlů z 15. a 16. století.

Archeologická sbírka litovelského muzea byla svým charakterem dokladem počáteční etapy vývoje našeho muzejnictví, kdy zapálení vlastenečtí pracovníci, vedeni snahou pozvednout sebevědomí českých lidí, zakládali téměř v každém městě vlastivědná muzea jako jeden z prostředků boje proti germanizačním snahám rakousko-uherského státu. Po vzniku samostatného československého státu měli větší možnost své snahy uplatnit, nemuseli překonávat odpor úřadů. Avšak s odchodem zakladatelské generace a zhoršením hospodářských poměrů ve 30. letech a za okupace se zhoršovaly i možnosti muzejní práce. Po druhé světové válce je již zřejmé, že dosavadní způsob uložení a zároveň prezentace sbírek je naprosto nevyhovující, že je potřeba zavést alespoň základní evidenci. To však byla opatření, která nemohla vyřešit celkově neuspokojivý stav. Malá městská muzea, disponující malými finančními prostředky, zpravidla s jediným zaměstnancem-amatérem, který se staral o sbírky z různých vědních oborů, se stala přežitkem. Jediným řešením byla jejich centralizace, jak se v případě litovelského muzea uskutečnila v několika etapách od roku 1960.

Poznámky:

- ¹ J. Skutil: Moravská muzea I, 1941, 98—99.
- ² K. Sedláček: Dr. Jan Smyčka, Ročenka Městského musea v Litovli 1937, 32.
- ³ K. Sedláček: tamtéž, 34.
- ⁴ K. Sedláček: tamtéž, 36.
- ⁵ K. Sedláček: tamtéž, 38.
- ⁶ J. Skutil: tamtéž, 99—100.
- ⁷ J. Beneš: Nedožité osmdesátiny profesora Karla Sedláčka, Zprávy VÚO 137, 1968, 19—20.
- ⁸ J. Skutil: K historii krápníkových jeskyň v Mladči u Litovle, Litovel 1936, 4.
- ⁹ L. Malá — M. Prokopec — Ch. Troníček: Po stopách vývoje člověka, Praha 1956, 244.
- ¹⁰ J. Szombathy: Die diluvialen Menschreste aus der „Fürst Johannis“ Höhle bei Lautsch in Mähren, Die Eiszeit II, 1925, 1—34, 73—95.
- ¹¹ J. Skutil: Pravěké nálezy v Mladči u Litovle na Moravě, Litovel 1938, 25.
- ¹² L. Malá — M. Prokopec — Ch. Troníček: tamtéž, 245.
- ¹³ J. Smyčka: Nálezy diluviálního člověka v Mladči u Litovle na Moravě, OP I, 1922, 114—116.
- ¹⁴ L. Malá — M. Prokopec — Ch. Troníček: tamtéž, 246.
- ¹⁵ J. Skutil: Pravěké nálezy v Mladči u Litovle na Moravě, Litovel 1938, 18—19 a zápís v inventární knize Městského musea v Litovli.

SDĚLENÍ

● Lazebnická baňka značkou výrobce mincovních vah

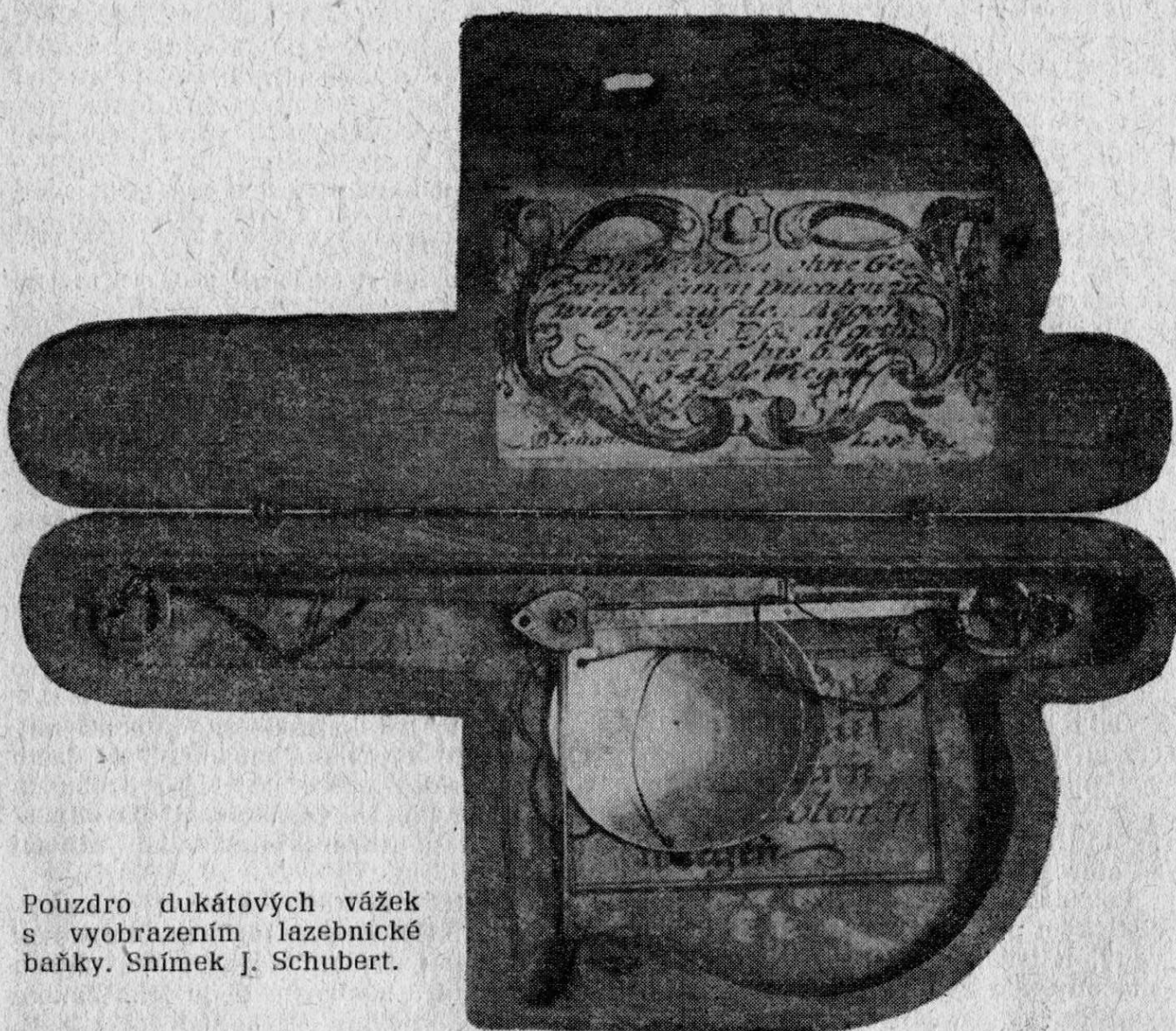
Celá řada reálií, jež byly kdysi nepostradatelné při každodenní činnosti nej-různějších profesí, nenávratně zmizela. Není proto výjimkou, musíme-li se často spokojit pouze s ikonografickým materiálem. Pokud přece objevíme drobnost, dnes již exotickou, dříve však méně běžnou, je nutno přezkoumat původnost jednotlivých částí jejího celku. Tak je tomu i u pouzdra s mincovními váhami ze sbírek olomouckého muzea.

Pouzdro, typické svým tvarem, neuchovává totiž dukátové vážky s charakteristickým pro ně čtvrtobloukem, na němž jsou vyznačeny asy,¹ ale běžné mincovní váhy, náležející ke kazetě mladšího data se sadou závaží. Misky vážek nejsou značeny, ale celkové zpracování ocelového vahadla a ztvárnění obou jeho zakončení do „šibenického“ tvaru, naznačuje na 2. polovinu až konec 18. století. Naproti tomu dataci pouzdra umožňuje na vnitřní straně víka nalepená obdélníková etiketa výrobce původních — chybějících vážek — Johanna Lose. Tento je uváděn v seznamu norimberských kovozpracujících řemeslníků pod číslem 101 jako výrobce vah — Johann Loss, a sice od roku 1732. Na své výrobky razil značku, jež byla zároveň značkou mluvící — Loßkopf (jinak také Aderlaßkopf, nebo Schröpfkopf). Její podoba v seznamu vyobrazena není, a proto je také etiketa váhaře J. Lose přínosem, že ve své horní části nese zpodobněný erbovní štítek a v něm baňku² — Loßkopf, po stranách s iniciálami JL. Baňka se mezi norimberskými výrobními značkami objevuje u několika jmen. Nejprve u Jacko Künstela (také Küntzela) řemeslníka blíže neurčené profese od roku 1667, u výše uvedeného Johanna Losse, dále u Pauluse Deinerta — váhaře od roku 1758. Tento získal značku od svého švagra (snad Johanna Losse?), v poslední řadě je značka podchycena rovněž u výrobce vah Johanna Gabriela Bacha od roku 1809.

Věra Michnová

Poznámky:

- ¹ Podrobný popis dukátových vážek a jejich vyobrazení viz Zprávy KVMO č. 210, str. 20.
- ² Sázení skleněných, kovových či rohových baňek, nebo také tzv. baňkování byl v 18. století výkon často praktikovaný. Způsoboval překrvení kůže nebo se ho užívalo při pouštění krve.

Pouzdro dukátových vážek
s vyobrazením lazebnické
baňky. Snímek J. Schubert.

Vyobrazení na obálce:

1. Medaile „100 let prvního českého muzea na Moravě“ (J. Pospíšilová). Snímek J. Schubert.
2. Osmilibrová skládací závaží norimberské provenience z 18. stol. Snímek J. Schubert.
3. Sada dukátových závaží, víko. Snímek J. Schubert.
4. Víko osmilibrových závaží. Snímek J. Schubert.

[V. Michnová, Příspěvek ke studiu skládacích závaží 18. století]

Zprávy Krajského vlastivědného muzea v Olomouci č. 222

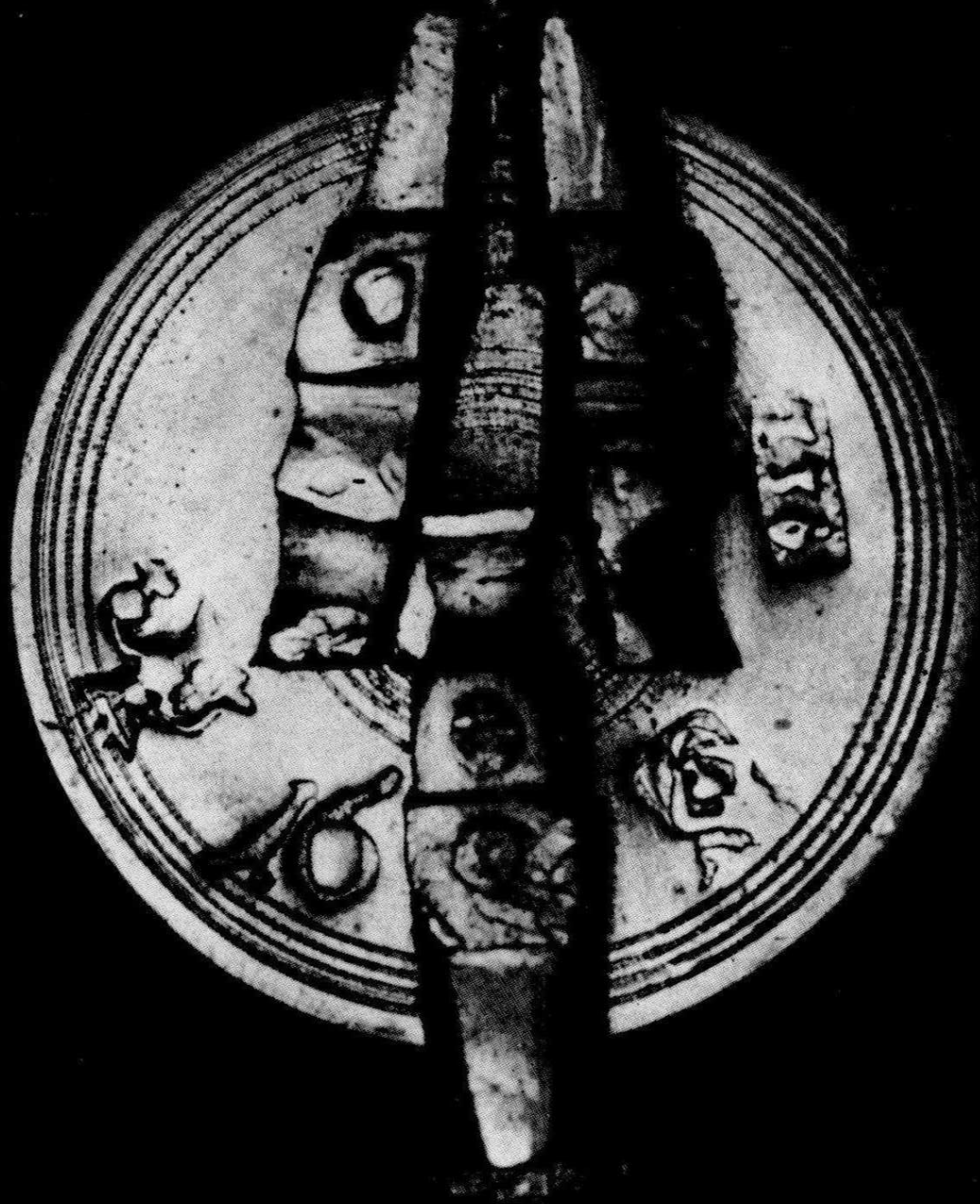
Vydalo Krajské vlastivědné muzeum v Olomouci, nám. Republiky 5/6

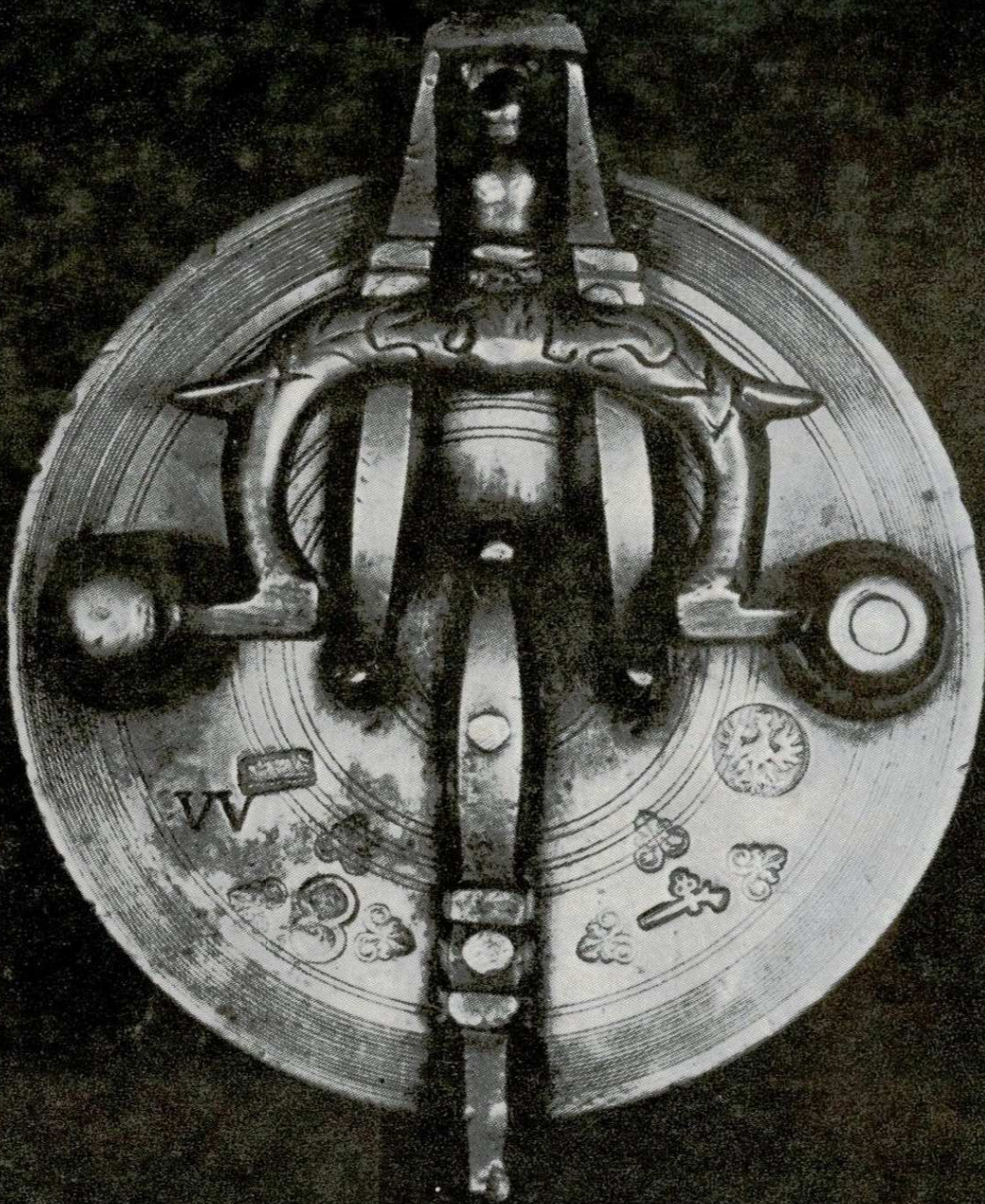
Odpovědný redaktor dr. Vlastimil Tlusták

Vytiskly Moravské tiskařské závody, n. p., závod 11, tř. Lidových milicí č. 5,
Olomouc

Rukopis odevzdán do tisku 6. 12. 1982

Reg. zn. RM 134

OBSAH

ČLÁNKY: M. Písková, Olomoucké mezejnictví na prahu socialistické výstavby, 1. — V. Kollmann, K připravovanému katalogu šternberských pohlednic z období „dlouhých adres“, 12. — A. Schindler, Z historie hasičů — požárníků, 15. — M. Písková, K jednomu zapomenutému jubileu, 19. — V. Michnová, Příspěvek ke studiu skládacích závaží 18. století, 22. — Z. Bartl, Neznámé moravské staré tisky, 25. — O. Kašpar, Cervantes v Olomouci, 28. — V. Burian, Lektorium v Dolanech (okr. Olomouc), 31. — D. Kaliszová, Archeologická sbírka muzea v Litovli, 35. — SDĚLENÍ: V. Michnová, Lazebnická baňka značkou výrobce mincovních vah, 39.